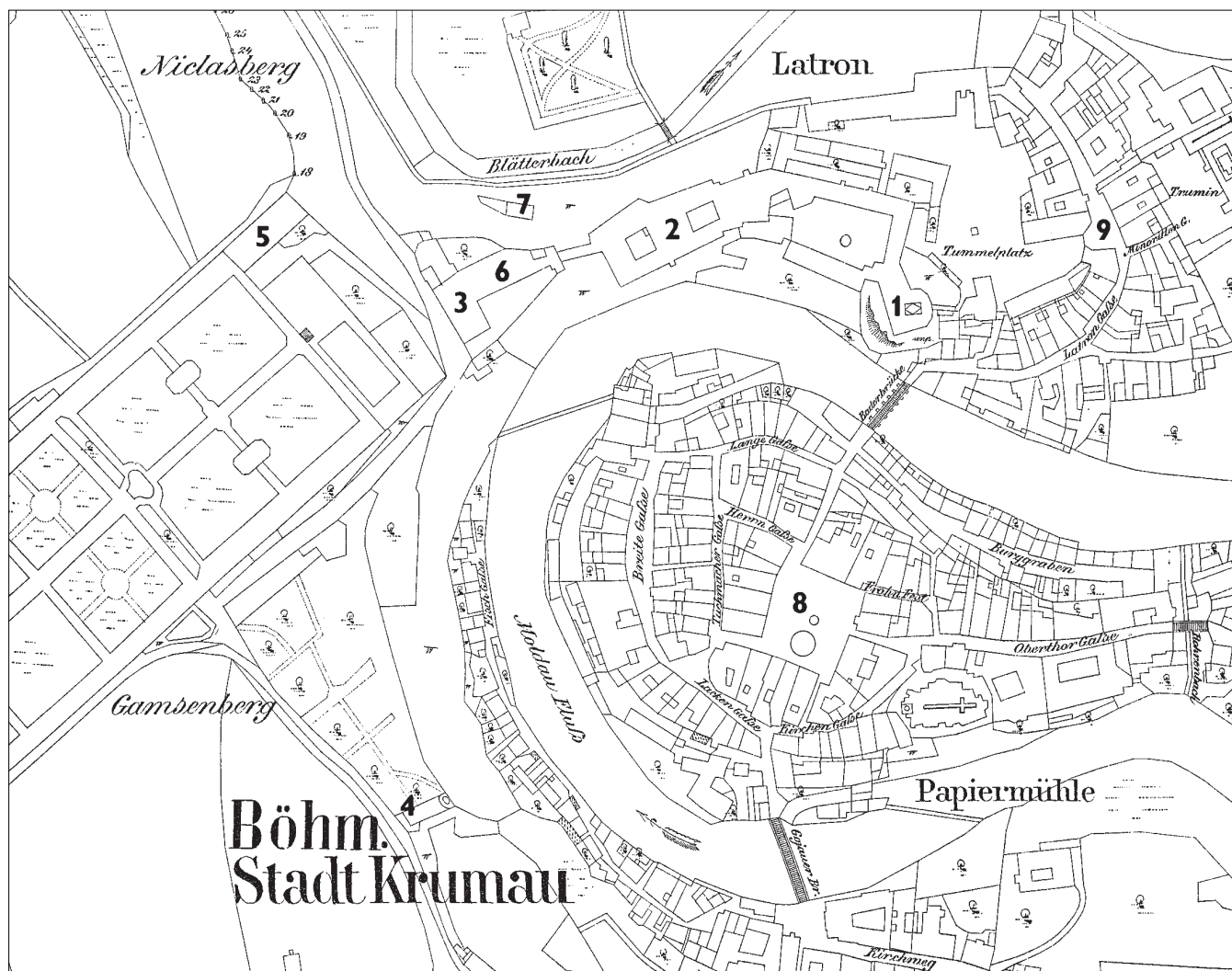

Tzv. PLÁŠŤ V ČESKÉM KRUMLOVĚ

(PŘÍSPĚVEK K DISKUSI O TZV. RENESANČNÍM DOMĚ ČP. 177)

VLADISLAV RAZÍM

Obr. 1: Český Krumlov na mapě stabilního katastru z roku 1826. 1 - tzv. Hradek, patrně nejstarší část hradu, 2 - Horní hrad, 3 - tzv. Renesanční dům, čp. 177, 4 - předsunutá bašta, 5 - jízďárna, 6 - divadlo, 7 - tzv. prachárna, 8 - město, 9 - latrón.

Pojem *plášť*, uváděný od 15. století v různých krumlovských písemnostech (v němčině *der Mantel*, *Mantl*), bývá v literatuře dosti neurčitě lokalizován na západní předpolí zdejšího zámku. Nejčastěji se spojuje s tamějším mostem, který prošel složitým stavebním vývojem a dnes se výrazně uplatňuje v panoramatu zámku a města jako výjimečná architektonická a technická památka. Je však nepochybné, že název *Plášť* původně patřil jiné stavbě či místu a pojmenování mostu je až druhotné, odvozené. Velmi zřetelně to naznačuje hned nejstarší známá zpráva o *plášti* z roku 1447.¹⁾ Řada pozdějších zmínek, v nichž je *plášť* citován, pak spolehlivě ukazuje, že pojmenování se původně vztahovalo ke stavbě stojící na místě dnešního tzv. Rene-

sančního domu čp. 177, kolmo přiléhajícího k západní straně známého zámeckého barokního divadla.²⁾

Dosavadní bádání se příliš nezabývalo ani významem jména *Plášť*, ačkoli by mohl být indicií druhu a konkrétní podoby této stavby. Německý ekvivalent *Mantel* měl ve středověku širší význam a kromě zvláštního druhu obvodové zdi hradu (v naší moderní terminologii tzv. hrady s plášťovou zdí) býval užíván také pro štítovou zeď (*Schildmauer*).³⁾ Rovněž staročeský termín *plášť* může mít význam obranného štítu.⁴⁾ Již na základě názvu tedy můžeme předpokládat, že

3) Např. A. v. Cohausen: *Die Befestigungsweisen der Vorzeit und des Mittelalters*, Wiesbaden 1898, s. 158. O. Piper (*Burgenkunde*, München 1912, s. 263) o termínu „Schildmauer“ doslova uvádí: „Der Ausdruck gehört erst der neueren Burgenkunde an. Im Mittelalter hatte man dafür nur das mehrdeutige Wort „Mantel“.“

4) Kol. autorů: *Staročeský slovník*, AV ČR, Praha 1985.

1) Srov. pozn. 61. Rozborem písemnosti se zabýváme dále v textu.

2) Srov. dále v textu.

v prostoru dnešního domu čp. 177 stála štítová zeď, která chránila hrad proti výrazně stoupajícímu terénu na západní přístupové straně. Celková terénní konfigurace a ostatní fortifikační stavby v širokém okolí hradu přítomnosti stavby právě tohoto druhu v daném místě plně odpovídají.

Je pozoruhodné, že také sama evidentní existence této důležité stavby není specializovanou odbornou literaturou registrována,⁵⁾ zatímco s ní počítají některé nepublikované nebo méně známé práce, které ovšem nepřinášejí podrobnější zdůvodnění svých závěrů. Zřejmě nejednoznačněji se k fortifikační funkci *Pláště* dosud vyjádřil J. Muk.⁶⁾ K opomíjení fortifikace na

Plášti nejspíše přispěly i nejasnosti pokud jde o dobu vzniku západní části Horního hradu, seskupené kolem čtvrtého nádvoří. *Plášť* neuvádějí zejména ty práce, které kladou výstavbu této části hradního komplexu až na přelom 15. a 16. století,⁷⁾ snad proto, že výraznější fortifikační činnost ve vzdálenějším předpolí před oním obdobím nepředpokládají. Vznik západní části Horního hradu již v polovině 15. století naproti tomu přesvědčivě obhajují J. Muk a L. Lancinger a předpokládají jej i jiní autoři.⁸⁾ „*Nový hrad*“, zmi-

5) A. Sedláček: *Hrady, zámky a tvrze království českého*, III, 1884, s. 7. K místům za horní branou doslova uvádí: „Krumlovští mají za to, že tu bývala za Rožmberkův nějaká opevnění, aby se tato strana zámku lépe bránila, ale nenutí nic, aby se mínění to za pravě pokládalo, třeba se i něco dále na kopci staré baštičky spatřují“. Západní předsunuté opevnění hradu zcela pomíjejí F. Dvořák a kol. (*Český Krumlov, jeho život a umělecký růst*, Praha 1948), stejně jako D. Menclová (*České hrady*, Praha 1972), a jen neurčitě ji předpokládá nejnovější syntéza (T. Durdík, *Encyklopedie českých hradů*, Praha 1995, s. 74). „*Plášť*“ s „*plášťovým mostem*“ zaměňuje D. Menclová (cit. výše, díl II., s. 261) a nejnověji také K. Kuča (*Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* Praha 1996, díl I., s. 568 - 569), který doslova uvádí: „Hrad byl od počátku na západní straně zcela bezpečně chráněn hlubokým příkopem, přes který vedl dřevěný most „na plášti“, obnovený či rozšířený v l. 1447 - 48 Barochem a Mníškem z Hořepníka“.

6) „Stavební činnost oživuje ve druhé třetině patnáctého století. Do té doby se klade prodloužení hradu o druhé nádvoří, se kterým souviselo nejspíše zřízení nového příkopu a vybudování předsunutého opevnění na *Plášti*. Opevnění se skládalo především z hradby nebývalé dosud tloušťky, dodnes zachované v západním průčelí budovy pozdějšího divadla, která přefala skalní šiji, aby zabránila přístupu nepřítele k hradu. Součástí tohoto důmyslného systému bylo i nové opevnění, které bylo vybudováno jako předsunutá pevnost daleko od hradu v místě tzv. paprlička. Toto opevnění mělo chránit i město, neboť zabráňovalo přístupu k hradbě na svahu nad Rybářskou ulicí. Zachoval se zde rozsáhlý klenutý prostor při koncích s dvěma baštami, na který navazuje hradba vedoucí po obvodu dnešní zámekské užitkové zahrady. Hradba měla zřejmě pokračování v místech, kde byl později vybudován barokní zámekský park.“ (J. Muk, I. Neumann, J. Zálaha: *Pět století Českého Krumlova ve výtvarném umění*, Český Krumlov (OVM) 1974, s. 19). Analýzovat ostatní četnou literaturu není na tomto místě možné.

7) Např. D. Menclová, T. Durdík, K. Kuča, cit. v pozn. 5.

8) L. Lancinger, J. Muk: *Český Krumlov - Horní zámek*, stavebně historický průzkum SÚRP MO, Praha 1991, rkp. Z dosavadních prací, které předpokládají vznik této části hradu již v polovině 15. století, zmíníme: F. Dvořák a kol., cit. v pozn. 5, s. 52; E. Šamánková, J. Vondra: *Český Krumlov*, Praha 1961, s. 10; E. Poche a kol.: *Umělecké památky Čech* I, Praha 1977, s. 214.

Obr. 2: Český Krumlov, pohled od jihozápadu na západní část města (upravo dole) a západní část hradu s jeho předpolím. 1 - Horní hrad, 2 - dům čp. 177 na místě štítové zdi, zv. *Plášť*, 3 - předsunutá bašta (foto autor, 1996).

ňovaný někdy v letech 1451 - 1457, je patrně touto částí hradu.⁹⁾ Pokud se ve 40. a 50. letech výrazně staví na hradě, navíc v jeho západní části, která byla posunuta dále do předpolí, je přirozené, že ve stejné době se buduje i jeho předsunuté opevnění (obr. 1, 2).

Můžeme-li v místech tzv. Renesančního domu předpokládat fortifikaci v podobě příčné zdi, pokusme se nyní tento předpoklad prověřit. Problém je kromě jiného mimořádně metodicky pozoruhodný z hlediska interpretačních možností a úskalí stavebně historických průzkumů obecně, a to je jistě také jedním z hlavních důvodů, proč se dům těší nemalé pozornosti i na stránkách tohoto periodika.

Dům čp. 177, jehož podrobná stavebně-historická analýza byla nedávno publikována P. Vlčkem a P. Zahradníkem,¹⁰⁾ lze charakterizovat jako téměř symetrický podélný dvoutrakt o vnějších rozměrech asi 38,5 × 20,5 m, orientovaný delší osou zhruba ve směru sever - jih, tedy napříč přístupové šíje k hradu. Západní obvodová zeď a střední zeď mezitraktová jsou nápadně silné, první z nich je dochována v rozsahu výšky přízemí, druhá stoupá až do 1. patra. Uvedení autoři¹¹⁾ a před nimi J. Muk¹²⁾ soudí, že pozůstatkem indikované hlavní fortifikační hradby je západní, obvodová zeď, nedávno však J. Müller a F. Kápar vyslovili mínění, že hledanou starou hradbou je střední zeď dispozice¹³⁾ (obr. 3).

Zatímco první trojice autorů hradbu v čp. 177 spojuje se zprávou o pracích na *Plášti* z roku 1447, J. Müller předpokládá vznik hradby v tzv. Renesančním domě již v době předhusitské a údaj z roku 1447 vztahuje k jakémusi vněj-

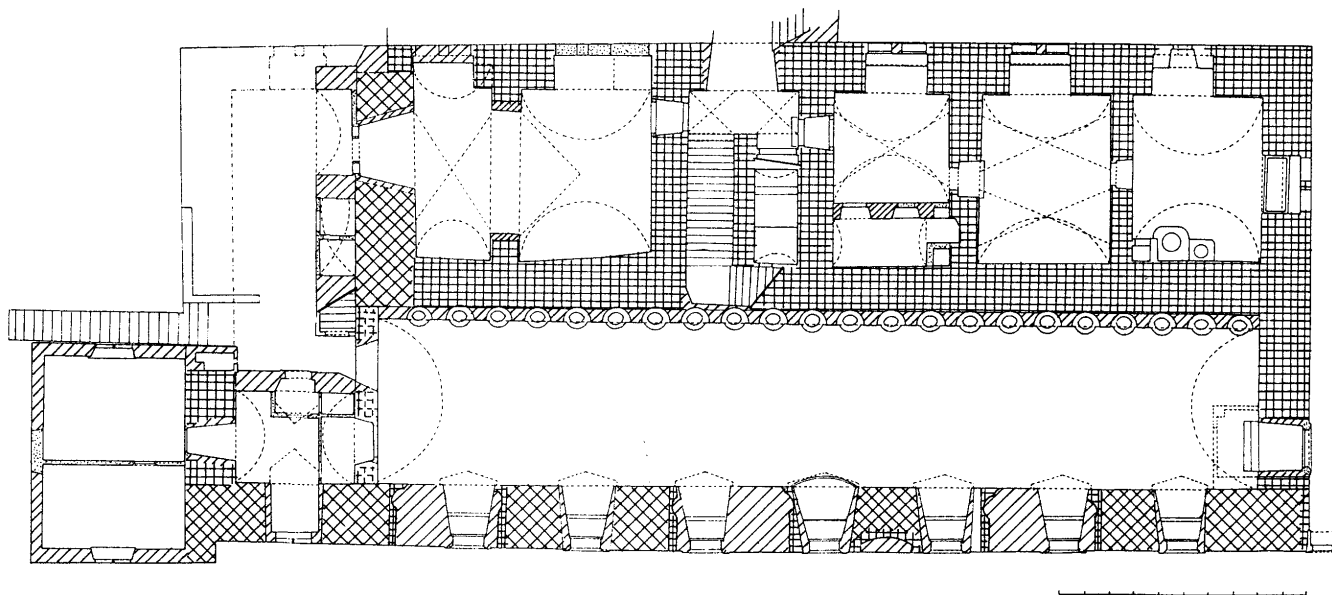
9) *Urkundenbuch der Stadt Krummau in Böhmen*, ed. V. Schmidt, A. Picha, II, 1910, s. 89.

10) P. Vlček, P. Zahradník: „Renesanční dům“ čp. 177 v Českém Krumlově, *Průzkumy památek* I/1996, s. 3 - 16.

11) Publikovaná verze (cit. v pozn. 10) vychází z rukopisu stavebně historického průzkumu autorů z roku 1995. Pokud se v některých dílech interpretací citované práce navzájem liší, preferujeme v polemice s nimi mladší, publikovanou verzi (cit. v pozn. 10).

12) L. Lancinger, J. Muk: *Český Krumlov - čp. 177*, stavebně historický průzkum, SÚRP MO, Praha 1984, rkp.

13) J. Müller: *Předběžná doplňující průzkumová zpráva o studiu objektu státní zámek Český Krumlov čp. 177*, rkp. (7. 12. 1994); J. Müller, F. Kápar: *Doplňující průzkumová zpráva o studiu...* (22. 12. 1994).

Obr. 3: Český Krumlov, dům čp. 177 na místě štítové zdi, zv. Plášť. Analytický plánek přízemí podle P. Vlčka, cit. v pozn. 10, (sever vlevo).

šímu pláští, dalšímu fortifikačnímu pásmu vysoko nad hradem. V pramenech 18. století je skutečně výraz „*Mantl*“ užíván i pro území pozdějších zahrad západněji nad zámekem,¹⁴⁾ nejspíše však jde opět jen o pozdější přenesení jména určité stavby na širší území, zvláště v době, kdy již zanikalo povědomí o jeho původním významu a lokalizaci. Jednoznačně nelze vyložit ani formulaci zprávy z roku 1448 o nivě, „*kterážto před novým pláštěm na vrchu leží*“,¹⁵⁾ neboť z ní není jasné, zda na onom „*vrchu*“ ležela jen niva nebo i plášť – tedy jakýsi další, vnější plášť; nelze prostě určit vzdálenost mezi uvedenou stavbou a nivou. Také nemůžeme automaticky vyvozovat, že označení „*nový*“ znamená doklad jakéhosi „*starého*“ na jiném místě, ale může jít naopak o cennou informaci o tom, že citovaný plášť byl nedávno dostavěn, ať už na jeho místě stála starší stavba téhož názvu nebo nikoliv. Soudíme, že musíme údaj o *plášti* z roku 1447 spojovat s opevněním na místě dnešního domu čp. 177. V této zprávě je *plášť* lokalizován „*na zad*“, tedy dozadu (na místo vzadu), nepochybně míněno ve vztahu k situaci hradu. Místa v západním sousedství Horního hradu totiž zřejmě bylo zvykem takto označovat, jak napovídá například zpráva z roku 1457 o tom, že „*zadní most u hradu velkého se zlámá*“.¹⁶⁾ Pokud by ve zprávě z roku 1447 šlo o nějakou stavbu vysoko na návrší nad hradem, mohli bychom předpokládat lokalizaci jiného znění. Pro opevnění vysoko nad hradem, jimiž se ještě budeme zabývat, také není název *plášť* bezprostředně doložen, zatímco například ve zprávě z počátku 17. století se výslovně uvádí, že je „*vně mostu budova zv. Plášť*“.¹⁷⁾ Není nic známo o tom, že by existoval ještě nějaký další most výše nad hradem, před nímž by se onen domnělý vnější plášť mohl nalézat. Pravděpodobné konečně není, že by název *Plášť* byl bez rozlišení užíván pro dvě vzájemně dosti vzdálené stavby. Později také ještě uvidíme, že hypoteticky uvažované horní opevnění by ani ne-

mohlo mít charakter *pláště* jako charakteristického stavebního druhu. Naproti tomu však nemůžeme potvrdit mínění P. Vlčka, že je mylný předpoklad předhusitského původu opevnění na místě čp. 177,¹⁸⁾ neboť takovouto možnost nelze a priori vyloučit.¹⁹⁾

Názor, že původně hlavní fortifikační zdi je západní obvodová zeď domu čp. 177, P. Vlček zdůvodňuje tak, že v přízemí přesahuje tloušťku 2 m, zatímco souběžná střední zeď je po odečtení přízdívky barokních žlabů konirny, umístěné v západním traktu, poněkud slabší a odpovídá renesančním obvodovým zdem. S mocností západní zdi koresponduje zeď, která uzavírá na severu východní trakt. Také tu P. Vlček ve shodě s J. Müllerem interpretuje jako pozůstatek fortifikační zdi, částečně dochované rovněž v zakřiveném severním průčelí přilehlého divadla ve východním sousedství. Střední zeď P. Vlček pokládá až za současnou s ostatními obvodovými zdmi a příčkami východního traktu, tedy za renesanční (obr. 3).²⁰⁾

Vlčkovy údaje o menší tloušťce střední zdi však nelze bezvýhradně přijmout. Východní líc zdi musel být druhotně upravován, respektive jeho dnešní průběh je výsledkem dodatečné úpravy starší hmoty, jak je zřejmé z neuplynulého průběhu líce mezi příčkami jednotlivých místností. Těžko si lze představit různou tloušťku zdi v těchto místnostech v případě, že by střední zeď byla stavěna od základu zároveň s kolmo navazujícími příčkami. Ještě z dnešního ohledání na místě je přitom zřejmé, že tyto nepravidelnosti nejsou převážně způsobeny přidáním plent ke staršímu rovnému líci, ale naopak jsou spíše výsledkem ubírání hmoty zdiva, respektive skály. Omítnuté líce střední zdi v jednotlivých místnostech totiž vykazují stopy odsekané skály (v jižní místnosti je vidět až do výšky dvou metrů) a také ve svislém řezu jsou velmi nepravidelné. Nejzřejmější je to v severní prostora, kde líc zdi směrem vzhůru výrazně obloukovitě ustupuje západním směrem. Závažným nedostatkem analytických plánů všech dosavadních stavebně historických průzkumů domu je nevyznačení obsahu skalní hmoty ve

14) Např. A. Kubíková: Kuchyňská zahrada Na plášti v Českém Krumlově, rkp. (cituje prameny v SOA, pobočka Český Krumlov, fond Velkostatek Č. Krumlov, I 7 Galga, pass.).

15) Cit. v pozn. 9, s. 78.

16) Archiv český, XXI, 1903, s. 312.

17) P. Vlček, P. Zahradník, cit. v pozn. 10, s. 6, pozn. 11 (citují prameny v SOA, pobočka Č. Krumlov).

18) Ibid., s. 3.

19) Srov. dále v textu.

20) Cit. v pozn. 10, pass.

střední zdi; měl být alespoň zdůrazněn důvod, proč vyznačení nelze důsledně provést, nebo naznačen odhad, jak velký obsah skály ve zdi je třeba předpokládat. P. Vlček jen uvádí, že skála byla ve střední zdi zachycena až v úrovni podlahy 1. patra, nezmiňuje se však o tom, že evidentně významně prostupovala přinejmenším jejím východním lícem a že nepochybně tvoří velké procento její hmoty; střední zeď autor vyznačuje jako jednoduché renesanční zdivo bez obsahu skály (obr. 3). Součástí žádného z průzkumů také není přesné zaměření budovy v příčném řezu v několika svislých rovinách, z něhož by byly patrný nerovný průběh východního líce střední zdi v přízemí a jeho srovnání s lící této zdi v patře. Obsah skály ve střední zdi je velmi podstatný při úvahách o stáří, respektive genezi zdi. Spíše než o oboustranně lícované zdi lze zde hovořit o přisekané stěně skalního výchozu, doplněného a zarovnaného zdivem. Podobný charakter jako východní líc zdi musel mít vzhledem k nálezům skály až v úrovni podlahy patra i západní líc střední zdi. Sami Vlček se Zahradníkem navíc přímo citují písemnou zprávu z počátku 50. let 18. století o instalaci žlabů konírný v západním traktu, pro něž „byla vylámána zčásti zeď, zčásti skála“.²¹⁾

Z uvedeného je tedy zřejmé, že střední „zeď“ mohla být přinejmenším tak silná jako je dnes zeď západní a že spíše vznikla dříve než k ní přiléhle renesanční konstrukce. S touto dedukcí korespondují výsledky sondážního průzkumu J. Müllera a F. Kápara, které již před průzkumem P. Vlčka na základě zjištěných spár označily střední zeď za starší, než k ní přiléhající renesanční konstrukce.²²⁾ Podle nich přiléhaly od východu ke střední zdi na spáru jižní obvodová zeď a druhá a třetí kolmá příčka situovaná odsud směrem k severu, naopak první příčka svým severním lícem pokračovala do masy střední zdi. Na tato významná zjištění Vlčkův průzkum nereaguje, dokonce ani jejich případným odmítnutím, a tak relativizuje východiska svých závěrů. Naopak podle našeho názoru přeceňuje vypovídací hodnotu rozboru maltovin a mineralogicko-petrologického posudku některých konstrukcí domu.²³⁾

21) Cit. v pozn. 10, s. 13.

22) Cit. v pozn. 13, pass. Dále v textu již citujeme jen prvního autora průzkumu.

23) Citace a zhodnocení těchto expertiz v: P. Vlček, P. Zahradník, cit. v pozn. 10, zejm. s. 10. Na tomto místě není možná podrobná polemika, proto uvádíme jen hlavní připomínky: Suma odebraných vzorků není reprezentativní v tom smyslu, že z jednotlivých konstrukcí jich nebyl odebrán takový počet, aby bylo možno stanovit věrohodnou charakteristiku a vyloučilo se riziko náhodného výsledku; nebyly zkoumány některé partie domu, které jsou důležité pro stanovení relativní chronologie (např. zdivo střední zdi v přízemí); Vlčkova interpretace vzorků a jejich systemizace za účelem stanovení relativní chronologie se jeví jako násilná a není přesvědčivá; nic spolehlivého nelze vyvozovat ani z Vlčkem zmíněných horizontálních hlinitých vrstev na západní a střed-

Obr. 4: Český Krumlov, západní část Horního hradu od jihu (vpravo), most Na Plášti, zámecké divadlo a dům čp. 177 na místě štítové zdi, zv. Plášť (zcela vlevo). Před domem terasní zdi nad řekou, jejichž levá, omítnutá část patrně obsahuje jižní zakončení štítové zdi. Vpředu skalnatý říční sráz, jehož vystupující část je zřejmě pokračováním skály, která byla využita při stavbě fortifikace (foto autor, 1996).

Na západní zdi si musíme povšimnout toho, že její vnější líc je podle zaměření mírně vypouklý, ale vnitřní líc je přímý. To nasvědčuje tomu, že i tato zeď byla původně silnější a na vnitřní straně došlo k jejímu druhotnému zeslabení, o čemž zřejmě existuje i písemná zmínka.²⁴⁾

Uvedené skutečnosti se pak nutně stávají východiskem k alternativnímu názoru na stavební podobu opevnění Pláště, a tím i jemu následujícího tzv. Renesančního domu.

Můžeme-li střední „zeď“ pokládat za starší než vlastní Renesanční dům, respektive jeho východní trakt, je nepochybné, že do relativně shodného období musíme datovat i souběžnou zeď západní, neboť pro její starší či naopak mladší původ nelze vzhledem k charakteru mezilehlého prostoru (jímž se ještě později budeme znovu blíže zabývat) nalézt žádné vysvětlení. Přitom však není přijatelná Müllerova domněnka, že západní zeď byla parkánovou a východní zeď hlavní hradbou,²⁵⁾ neboť pokládat za pouhou parkánovou zeď takovouto mocnou konstrukci není možné. Vzniku komplikované symbiózy skalního výchozu a mezitraktové zdi již před vznikem renesančního domu nasvědčuje také pokus o rekonstrukci profilu zdejší příčné fortifikace: Za silnou čelní zdí, dnes západní obvodovou zdi čp. 177, byl skalní blok, sice jakkoli nepravidelný, každopádně však částečně dosahující minimálně výšky podlahy dnešního patra. Je velmi nepravděpodobné, že by tento skalní výchoz byl v době původní funkce opevnění ponechán neupravený a nevyužitý za čelní štítovou zdi.²⁶⁾

ni zdi, jejich interpretace je nejasná. Jsme toho názoru, že jakékoli závěry stran relativní chronologie jednotlivých konstrukcí domu na základě uvedených expertiz mohou být spíše zavádějící než přínosné (za zapůjčení děkuji ing. arch. V. Girsovi).

24) Srov. text před pozn. 51.

25) Cit. v pozn. 13.

26) Zprávu o přítomnosti skály v úrovni podlahy 1. patra ve střední zdi podává P. Vlček (cit. v pozn. 11, s. 14) a je zachycena na zaměření F. Kápara, které vzniklo v souvislosti s průzkumem J. Müllera (cit. v pozn. 13).

Základem onoho *pláště*, uváděného od roku 1447, byla tedy podle našeho názoru masa upravené, více či méně oboustranně obezděné skály, nikoliv pouze jedna ze dvou souběžných zdí. Skála přitom prostupovala vnějším lícem východní „zdi“, a podobně tomu mohlo být také se zdí západní. Teprve při pozdějším postupném odsekávání mohla být skála částečně nahrazována zdí. Na základě tohoto oprávněného předpokladu pak nesmíme přeceňovat skutečný význam rozdílu v tloušťce obou zdí pro určení jejich relativní chronologie. Musíme zde totiž evidentně počítat s tzv. převrácenou stratigrafií, kdy líce zdiva v přízemí mohou být relativně i podstatně mladší než ve vyšších partiích a kdy dokonce i výsledná tloušťka zdí v přízemí může být menší než v patře. Z tohoto hlediska pak je třeba posuzovat kamennou patrovou část střední zdi, silnější než 2 m, která byla takřka kompletně demolována při poslední adaptaci budovy. J. Muk ji pokládal za barokní, včetně líců,²⁷⁾ P. Vlček za renesanční, s barokními lící,²⁸⁾ a J. Müller za gotickou, s výjimkou západního líce.²⁹⁾ Přestože dnes již nelze k věci zaujmout vlastní stanovisko na základě exaktních pozorování, musíme předpokládat (a další vývoj objektu tomu neodporuje), že tato zeď z lomového kamene³⁰⁾ byla integrálním pokračováním přízemní, se skalou „prorostlé“ části zdi, a že tedy mohla být rovněž středověká. Především průzkumy nepřinášejí informace, které by tuto možnost vylučovaly.

Určit původní konfiguraci terénu, na základě níž by bylo možno vysvětlit velkou hmotu skály, využitou pro stavbu plášťové zdi, je dnes nesnadné. Prudce klesající terén ve směru od západu k předpolí hradu může vést k představě, že více méně plynule probíhající skála zde byla na jedné straně uměle přerušena příčným příkopem a na druhé, východně od *pláště*, byla odsekána kvůli potřebnému místu a komunikaci před hradním mostem. Poměrně výrazně předstupující skalní blok v jižním srázu nad řekou však naznačuje, že zde byl nadto jakýsi příčný, dobře využitelný skalní útvar, i když vzhledem k poměrně prudkému severnímu srázu zřejmě nezaujímal celou délku dnešního domu (obr. 4). V souvislosti s terénní konfigurací také musíme posuzovat výškové relace někdejší plášťové zdi. Aby byla skutečně funkční a mohla hrad chránit proti palebným postavením na návrší v západním sousedství, musela podle našeho názoru dosahovat rozměrů podstatně převyšujících dnešní dům, a být tedy také patřičně silná. Nutný předpoklad značné výšky zdi a skutečnost, že známé pohusitské štítové zdi vynikají právě nápadnou tloušťkou (viz dále), jsou další indicií výrazně větší mocnosti *pláště* než má pouhá západní zeď dnešního domu. Toto východisko je důležité nejen při úvahách nad přesnější stavební podobou *pláště*, k níž se vrátíme později. Pokud byl pozdější dům v těchto místech stavěn vlastně za postupného ubírání hmoty fortifikační bariéry, je logičtější, že východní z jejích lícových stěn byla využita jako mezitraktová zeď i v patře domu, že nebyla nejprve zcela zbourána a pak znovu, ať už v renesanci nebo v baroku, vystavěna. Jen tak lze nakonec skutečně věrohodně vykládat také její mimořádnou tloušťku. Vnější líc západní zdi v dochované úrovni přízemí do-

27) Cit. v pozn. 12, pass. a analytický plán domu.

28) Cit. v pozn. 10, pass. a obr. 13.

29) Cit. v pozn. 13, pass. a analytický plán domu.

30) Správě zámku děkuji za možnost prohlídky fotodokumentace demoličních prací kamenné střední zdi a hrázdných přiček v patře.

mu měl ve vztahu k příkopu - dnešní komunikaci - vlastní funkci eskarpy.

Jak nejnověji prokazuje A. Kubíková, začala být fortifikační zeď od počátku 90. let 16. století likvidována a využívána v rámci stavební aktivity zcela jiného smyslu.³¹⁾ K jejímu vnitřnímu líci se přimkla stavba, rozdělená v přízemí na několik prostor. Z ní vedly dlouhé schody západním směrem pod štítovou zdí do sklepa, který byl nedlouho na to vyhlouben ve skále pod příkopem.³²⁾ Rekonstrukce vývoje této renesanční budovy je důležitá pro představu o původní stavební podobě středověkého *pláště* a do té míry se jí zde musíme rovněž zabývat.³³⁾

Kolem roku 1600 jsou doloženy rozsáhlé bourací práce hradby na *plášti*, která tehdy byla zřejmě snižována před nově budovaným domem a postupně odstraňována v jeho sousedství. Zdivo a skálu zde lámali havíři, kteří hlubinným způsobem razili i zmíněné sklepy. Zeď byla „velmi pevná, nýbrž stálejší nežli přirozená litá skála, ohněm prudkým změkčována, však pracně odlamována pro rozšíření placu; a potom jiná zeď k městu vedena, rozšířenější k lípě od zámku“.³⁴⁾ Ze zprávy je patrné, že nešlo jen o prostou zeď, ale o dílo mimořádné pevnosti. Také tento údaj může být indicií námi předpokládané tloušťky. Zeď byla na jihu již tehdy zkrácena a obdržela zde společnou renesanční fasádu s přistavěným východním traktem domu.³⁵⁾

Méně zřetelná je situace na severní straně. Na štítovou zeď zde směrem od zámku kolmo navazovala již zmíněná silná zeď, jejíž torzo tloušťky 2,3 - 2,4 m se dochovalo v severním konci východního traktu dnešního domu. Fortifikační původ této konstrukce se zdá být nepochybný. P. Vlček soudí, že Renesanční dům pokračoval ještě v rozsahu jedné okenní osy severně od této zdi, ale že tato část jeho dispozice zanikla již během výstavby domu v důsledku sesuvu půdy. Ze stejného důvodu a rovněž podle absence renesančních omítek a některých jiných indicií podle tohoto autora také nikdy nebylo realizováno patro Renesančního domu, který tak až do barokních úprav zůstal jen přízemní.³⁶⁾

Z našeho pohledu je důležitější vývoj západního traktu, tedy předpokládané fortifikační bariéry. Pokud jde o výšku, do které bylo renesanční zdivo dotaženo, je situace značně komplikovaná. Znovu si musíme uvědomit, že východiskem výstavby i pozdějších úprav domu byla zřejmě mohutná zeď šířky celého jednoho traktu (cca 12 m) a výšky, která mohla výrazně převyšovat potřebu nové budovy, že tedy v rozsahu celé západní části dispozice včetně obou zdí, které ji vymezovaly, byl vývoj domu charakterizován spíše ubíráním hmot než jejím narůstáním.

Do západního průčelí štítové zdi se při renesanční výstavbě střídavě zahloubilo několik velkých hlubokých a malých mělkých nik,³⁷⁾ které zásadně změnily anonymní výraz

31) Srov. článek A. Kubíkové v tomto čísle časopisu: Několik poznámek k českokrumlovskému „Renesančnímu domu“.

32) Ibid.; P. Vlček, P. Zahradník, cit. v pozn. 10.

33) Cílem tohoto příspěvku není celková revize dosavadních závěrů zkoumání stavebního vývoje domu, což by ostatně ani nebylo možné vzhledem k jeho ukončené rekonstrukci. Detailněji se věnuje jen těm otázkám proměn stavby, které mají evidentní význam z hlediska stavební podoby její fortifikační fáze.

34) V. Březan: Životy posledních Rožmberků, Praha 1985, s. 537; A. Kubíková, cit. v pozn. 31.

35) V tom se shodují všechny dosavadní průzkumy.

36) Cit. v pozn. 10, pass.

37) Cit. v pozn. 10, 11, 13.

rozměrné plochy pevnostní bariéry. Hluboké niky pronikaly až za linii vnitřního líce zdi dnešní tloušťky a jejich vrcholy dosahovaly podle průzkumu až 75 cm pod parapetní římsy dnešních oken v patře.³⁸⁾ Nález nik je důležitý v souvislosti s otázkou, na jakou minimální výšku byla v renesanci snížena vnější, západní zeď bývalého *pláště*. Při pokusu o věrohodnou rekonstrukci vyvážené výtvarně architektonické kompozice tohoto renesančního průčelí patrně nelze uvažovat o tom, že by zeď byla snížena o mnoho víc, než přibližně na úroveň dnešní korunní římsy objektu. Vše nasvědčuje tomu, že prostor mezi oběma silnými zdmi v rámci renesančních úprav zůstal nevyužit a zhruba do úrovně podlahy dnešního 1. patra v něm byl ponechán skalní masiv. Předpokládáme-li, že západní průčelí renesanční stavby bylo vyšší než podlaha dnešního, barokního 1. patra, je pravděpodobné, že jen do shodné výšky jako zeď západní - a nikoliv ve větším rozsahu - byla přitom snížena i zeď východní, mezitraktová. Vnitřní prostor mezi oběma silnými zdmi v úrovni dnešního patra byl buď prázdný nebo snad vyplněný zeminou, s nepravidelně zakončeným temenem skály, vyloučit však nelze ani nějaké využití. Procházeli jím také první přechodový můstek do zahrady.³⁹⁾

Jinak tomu bylo s východním traktem, jehož obvodové zdi, pokud nebyly suplovány staršími konstrukcemi, se stavěly od základu. Byl-li tento východní trakt podle zjištěného pojetí fasád zamýšlen jako jednotný celek spolu s traktem západním, i on měl být nepochybně patrový, o čemž ostatně existují doklady.⁴⁰⁾ Proti zmíněnému názoru, že však toto patro nikdy nebylo realizováno, by mohlo stát několik námitek. Před pozdně barokní přestavbou jsou v patře nad severní částí východního traktu doloženy „*kvelby*“ na ocet⁴¹⁾ a také byl v těchto místech nalezen vchod prvního přechodového můstku, který narozdíl od pozdější fáze probíhal jižně od barokního divadla.⁴²⁾ Dvě zobrazení od jihu z doby před pozdně barokní přestavbou znázorňují dům jako patrový, s jednotnou sedlovou střechou nad oběma trakty, a také jediné zobrazení od severu z té doby svědčí pro existenci patrové budovy.⁴³⁾ Naproti tomu nejdůležitějším ar-

gumentem pro pouze přízemní výšku domu je ze všech nejvěrohodnější zobrazení jeho jižní části z roku 1743, které dokládá výšku zdiva zhruba ke spodnímu okraji vpadlých polí v patře dnešní fasády a ukazuje, že střecha zde v této době byla zakončena valbou.⁴⁴⁾ Jako doklad pouze přízemní výšky budovy byl též předložen pilíř přechodového můstku na západní průčelní zdi, k jehož omítce byly na spáru přiloženy obvodové barokní zdi patra.⁴⁵⁾ Tento jev však nemá pro diskusi o existenci 1. patra renesanční budovy význam, neboť ze samotné výšky západní průčelní zdi, určené velkými nikami, je zřejmé, že nemálo přesahovala úroveň dnešního přízemí. Ponecháme-li stranou skutečnost, že předěšlé průzkumy neobjevily stopy renesanční omítky, což neumožňuje jednoznačný výklad, nabízí se na základě rozboru všech uvedených skutečností nejspíše takovýto závěr: Před rokem 1743 dům, respektive jeho východní trakt, dosahoval až do výšky 1. patra, zřejmě nižšího než po Fortiniho přestavbě. Na jeho úroveň byla snížena bývalá plášťová zeď, spolu s níž byl opatřen jednotnou fasádou a sedlovou střechou. Teprve nedlouho před vznikem zobrazení z roku 1743 byl dům z nějakého důvodu v jižní části poněkud snížen. Přitom byla stržena i příslušná část střední zdi v patře, která by se nevešla pod střešní valbu. Tento názor lze podpořit i následující úvahou. Pokud západní část domu vzhledem k výšce nik dosahovala patrové výšky, musel by přízemní východní trakt k ní přiléhat pultovou střechou a tato zvláštnost by se projevila na vedutách.

Osudy stavby během 17. a 1. poloviny 18. století líčí citované průzkumy a A. Kubíková v tomto čísle časopisu. Při komplikovaných úvahách o tom, do jaké podoby dospěla renesanční fáze stavby, nesmíme hlavně podceňovat či dokonce pomíjet tu skutečnost, že rozestavěný Renesanční dům byl evidentně intenzivně využit zpětně k fortifikačním účelům ve třicetileté válce. Toto využití mohlo dispozici i vertikálním proporcím budovy přinést rasantní změny, které dnes nejsme schopni jednoznačně spojit s žádnou ze známých slohových etap. Rozestavěná renesanční budova, respektive její východní trakt, skutečně mohla zůstat převážně jen přízemní a znaky existence patra z doby před rokem 1743 bychom mohli hypoteticky spojovat až se stavební aktivitou po třicetileté válce, která není prameny blíže zachycena.

Pro naši představu o podobě *pláště* pak mají velký význam přesné písemné zprávy z barokní přestavby Renesančního domu Josefem Fortinim v polovině 18. století. Údaj z roku 1749 uvádí, že se tehdy stavěla „*takřka z jedné velké skály*“ stáj pro jezdecké koně a byty, jež na ni mají přijít.⁴⁶⁾ Teprve tehdy tedy byla vytěžena skála z prostoru mezi oběma licními zdmi ponechaného dílu *pláště* a ve vzniklém prostoru se zřídila stáj. Ještě přesnější jsou v tomto smyslu Fortiniho údaje, že v letech 1750 - 1752 „*byla v předtím prázdné (?), 19 sáhů dlouhé budově za prádelnou za prvé stržena tlustá zeď o délce 13 sáhů, výšce 1,5 sáhu a tloušťce 1 sáhu*“.⁴⁷⁾ P. Vlček se domnívá, že šlo o západní

38) Ibid.

39) Problematika vývoje můstku analyzována v: P. Vlček, P. Zahradník, cit. v pozn. 10.

40) Ibid.

41) Ibid., s. 13 (citace z Fortiniho zprávy - viz dále).

42) Ibid., s. 11.

43) Anonym, cca 1660 - 1670, kombinovaná technika, zámek Č. Krumlov, i. č. CK 2428; Anonym, cca 1730 - 1740 (3), intarzie, zámek Č. Krumlov, i. č. CK 3382; G. A. Hörner, před 1730, ol. pl., zámek Č. Krumlov, i. č. CK 3780. Výřezy uvedených zobrazení jsou publikovány v tomto čísle časopisu v příspěvku J. Müllera: K průzkumům „Renesančního domu“ čp. 177 v Českém Krumlově, obr. 3, 6, 8. Tento autor již na základě svého předešlého zkoumání (cit. v pozn. 13) dospěl k závěru, že 1. patro Renesančního domu bylo realizováno a jeho jižní část byla před rokem 1743 snížena. O zmíněné intarzii P. Vlček tvrdí, že „Renesanční dům je zde - oproti tvrzení všech - zobrazen jako přízemní stavení s vysokým bosovaným soklem“ (!) (cit. v pozn. 11, s. 16). Dosavadní studium podceňovalo zobrazení F. B. Wernera, jakkoli nejvyšší opatrnost je u tohoto vedutisty oprávněná. Podobně jako u některých jiných lokalit, existují však dvě zobrazení Krumlova, vzájemně se v detailech lišící. Více pozornosti by si zasloužila takřka neznámá verze ze SOA Č. Krumlov, která narozdíl od často publikované veduty ze zaniklé vratislavské sbírky zachycuje i můstek mezi Renesančním domem a zahradou. Werner zde nad Renesančním domem zachycuje dvě souběžné střechy, nejspíše sedlové, z nichž zadní je znatelně vyšší. Nebudeme-li věnovat příliš vážnosti vzájemnému směru střech, kde lze u Wernera nalézt mnohé disproporce, jsou pozoruhodné jejich dvě různé výškové úrovně, z nichž zadní - vyšší - nepochybně patří divadlu a přední vlastnímu Renesančnímu domu. Rene-

sanční dům se zde jeví spíše jako patrový, i když nižší než divadlo. Obě zobrazení jsou pro možnost srovnání publikovány u článku A. Kubíkové v tomto čísle časopisu (s. 94 - 95).

44) G. A. Hörner, 1743, kolorovaná kresba, zámek Č. Krumlov, i. č. 3479. Publikováno J. Müllerem v tomto čísle časopisu, s. 102, obr. 7.

45) Cit. v pozn. 10, s. 12.

46) Cit. v pozn. 10, s. 12 (cit. SOA Č. Krumlov).

47) Ibid., s. 12 (cit. SOA Č. Krumlov). Vzhledem k neobyčejnému význa-

zed' pokračující od Renesančního domu k severu, do zdejšího krátkého křídla, avšak pozastavuje se nad udanými mírami, které s tamější situací příliš nekorespondují.⁴⁸⁾ Podle našeho názoru se tyto údaje však spíše vztahují k části západní zdi přímo nad přízemím, jde tedy o další snížení západní lícni zdi bývalého *pláště*. Zatímco s Vlčkovou hypotézou udané míry nesouhlasí, s touto možností nápadně souhlasí nejen míry, ale lépe jí odpovídá i lokalizace. V uvedených citacích se jasně mluví o bourání přímo v budově za prádelnou (doložena ve východním traktu),⁴⁹⁾ dlouhé 19 sáhů (tj. cca 36 m). Tato délka takřka přesně odpovídá interiéru zmiňované konírny v západním traktu. Pokud tedy můžeme soudit, že se bouralo přímo v ní, mohlo se tak dít jediné v patře. Přitom udaná délka 13 sáhů (tj. cca 24 až 25 m) může odpovídat délce tehdy dochované západní zdi domu, právě s výjimkou již předtím zbourané jižní části, a udaná výška 1,5 sáhu (tj. cca 2,8 - 2,9 m) může odpovídat předpokládané výšce západní renesanční fasády nad zjištěnou úrovní dochovaného gotického zdiva. Přičteme-li totiž tuto „výšku“ k úrovni záklenků velkých nik, kam se prokazatelně dochovalo gotické zdivo,⁵⁰⁾ dostaneme zhruba takovou výšku průčelí, jakou bychom pro renesanční výtvarně architektonický záměr mohli předpokládat.

Na tuto interpretaci dobře navazuje další Fortiniho líčení: „Poté byla úplně vylámana skála i s tím, kde ještě stálo v cestě něco z tlusté zdi, do hloubky 2 sáhů a 5 stop. Pro 8 oken a 2 dveře byly prolomeny a vyzděny zdi. Pro 22 výklenků, do nichž přišly kamenné mušle, byla vylámana zčásti zeď, zčásti skála, pak byly tato výklenky vyzděny a překlenuty, staré 4 velké a 4 malé výklenky byly vyzděny a zeď mezi řečenými 8 okny byla provedena ve stejné linii ...“. Zmíněná „hloubka“ (cca 5,3 m), kterou zatím nebylo možno vysvětlit,⁵¹⁾ přesně odpovídá výšce barokního interiéru přízemí - stáje západního traktu. Fortini tedy nejspíše nejprve uboural horní partii vnější zdi pláště zhruba na úroveň budoucí podlahy patra a pak vytěžil do hloubky udané míry celou skálu. Že potom musely být nově provedeny velké plochy líců obou zdí, je nasnadě. Tomu ostatně odpovídá i závěr uvedené citace, který vysvětluje, proč vnější líc západní zdi je lehce vyduť a vnitřní rovný. Snížení západní zdi v rozsahu předchozího patra by také vysvětlovalo pilíř můstku do zahrady, k jehož omítce přiléhá barokní Fortiniho zdivo. Pokud pilíř původně stál na vyšší staré zdi v rozsahu předpokládané renesanční fasády, musel Fortini při snižování zdi blok zdiva pod pilířem zachovat nebo zde můstek musel provizorně podepřít a v co nejkratší době vy-

mu této relace je třeba upřesnit, že v německém originále (SOA Č. Krumlov, Vs Č. Krumlov - Staré oddělení, sig. I. 7 B b 12) je u tloušťky zdi uveden 1 sáh (cit. průzkum uvádí též možnost 1,5) a čtení a význam slova „prázdné“ není podle našeho názoru jednoznačné.

48) Cit. v pozn. 10, s. 13.

49) Srov. cit. v pozn. 31 a cit. v pozn. 10, s. 13.

50) Úroveň dochovaného gotického zdiva západního průčelí je doložena citovanými průzkumy (cit. v pozn. 10 a 13). Fortini při bourání ponechal záklenky velkých nik. Pokud je správný jeho údaj o síle bouraného zdiva pouze jeden sáh a nemýlíme se pokud jde o ztotožnění tohoto údaje s horní partií západní zdi, byla by udaná dimenze nápadně menší, než síla zdi v přízemí i síla mezitraktové zdi. To by mohlo hypoteticky nasvědčovat nějakému využití horní úrovně prostoru mezi oběma silnými zdmi již v renesanci, kvůli němuž byla západní zeď zevnitř zeslabena.

51) Autoři průzkumu se nejprve domnívají, že „hloubku“ by bylo lépe vykládat jako délku a práce lokalizují na severní konec budovy (cit. v pozn. 11, s. 22), poté však připouštějí, že se skála mohla lámat i uvnitř budoucích koníren (cit. v pozn. 10, s. 13).

zdit pilíř nový. Každopádně lze předpokládat, že nový pilíř můstku byl proveden dříve než k němu přilehlé zdivo, záměrně jako samostatná konstrukce, a proto byl také samostatně omítnut. Pilíř také mohl být nově vyzděn již před Fortinim, v souvislosti s poškozením můstku Francouzi roku 1741.⁵²⁾

Z hlediska rekonstrukce stavební podoby středověkého pláště již nejsou důležité Fortiniho údaje o výstavbě patra, za pozornost však stojí jeho údaj, že „...Vedle nové stáje se nachází starý kout, který byl proražením a osazením jednoho kamenného dveřního ostění změněn na komoru pro sedla“.⁵³⁾ Z dalšího popisu je jasně zřejmé, že jde o menší prostor severně od západního traktu budovy, na severu vymezený úsekem kratší kolmé zdi tloušťky asi 2 m, která může být středověká nebo renesanční. Od vlastní stáje je prostor oddělen slabší zdí, která je nejspíše starší než Fortiniho přestavba.⁵⁴⁾ Stavitelův výše uvedený údaj o délce budovy (19 sáhů) svědčí o tom, že tento předěl již tehdy existoval, i když představa, že těžili skálu z prostoru budoucí stáje jen shora nebo dveřmi (případně vybouranými a opětně zazděnými manipulačními otvory) se může jevit jako problematická. Ve vztahu k dispozici plášťové zdi je právě toto místo na celé dnešní stavbě nejméně jasné. Víme-li z průzkumu,⁵⁵⁾ že západní zeď pláště plynule tvoří i zeď tohoto „kouta“, mohli bychom nejspíše předpokládat, že také východní, dnes mezitraktová zeď původně pokračovala stejným směrem. Tomu by mohl nasvědčovat Müllerův nálezk zdiva v patře na severním průčelí budovy, které se odlišuje od okolního barokního.⁵⁶⁾ Ke zbourání této části východní zdi a využití přilehlého „kouta“ mohlo dojít již před Fortinim, ale zřejmě krátce, jak můžeme soudit z Hörnerova zobrazení objektu od severu, na němž se zdá, že západní trakt domu znatelně předstupuje před severní průčelí divadla.⁵⁷⁾ Z Fortiniho textu se také dozvídáme, že teprve on vystavěl nevelký rizalit s tenkými zdmi severně od západního traktu.⁵⁸⁾

Opusťme nyní naše poznámky k vývoji domu zbudovaného na troskách staré obranné hráze a vraťme se k otázce stavební podoby vlastního pláště, kterou pozoruhodným způsobem osvětluje další písemné prameny a širší pohled na problematiku fortifikací v Krumlově a v širším okolí.

Významným pramenem pro rekonstrukci stavební podoby pláště je v úvodu zmíněná zpráva z 2. ledna roku 1447, smlouva mezi Oldřichem z Rožmberka a „hliňáky“ Barochem a Mníškem z Hořepníka, „...aby pánu v Krumlově nazad plášť oblepili spodem i horem pody přese všeckeren plášť a přiční stěny tak jakož latováno a zamřežováno jest. A takové lepení má z tlúšči býti ze všech stran vnitř i zevnitř aby vsudy slúpi oporní zakryti a hlinů zarovnání byli a ta strana od pole má tlúšči lepena býti než ta sem k hradu. A to všecko mají zdělati při své stravě že páně Milost s tím nic nemá činiti jedině má jim hlinu a slámu položiti na tom poli proti plášči. Vodu mají sobě sami s trub pustiti k té hlině a jestliže by

52) K příhodě s Francouzi srov. J. Müller, cit. v pozn. 13.

53) Cit. v pozn. 10, s. 13.

54) Nasvědčují tomu také všechny citované stavební historické průzkumy, podle kterých je zeď starší než Fortiniho žlaby na střední zdi ve stáji.

55) Ibid.

56) Cit. v pozn. 13. P. Vlček tuto interpretaci odmítá, pouze však na základě svého názoru na stavební vývoj domu (cit. v pozn. 11, s. 9).

57) Cit. v pozn. 45.

58) Cit. v pozn. 10, s. 14.

jim k té vodě kádí neb dvě polosudi potřeby bylo to jim také pán dáti má. A k tomu jim pán má dáti ... přes příkop na plášť prkna..."⁵⁹⁾

Dosavadní bádání nevěnovalo obsahu tohoto textu velkou pozornost. J. Müller jej pokládá za důkaz existence „příkopu i hradební zdi zděné a hrázděné konstrukce, opatřené hliněnou omazávkou“⁶⁰⁾ ovšem spojuje jej - jak výše zmíněno - s vnějším opevněním na západním návrší. P. Vlček pro podobu pláště pouze vyvozuje, že „základ tvořila jen zčásti plná zeď, asi nepřilíš silná, čemuž odpovídá existence zmíněných příčných pilířů“.⁶¹⁾

Podrobný rozbor textu smlouvy⁶²⁾ na pozadí nových poznatků o stavební podobě pláště však poskytuje více pozoruhodných informací, i když pochopitelně v konečném hodnocení nemůžeme překročit hranice hypotézy. I zformulování hypotézy však nikdy nepostrádá významu.

Nejprve je důležitý výklad některých pojmů. „Póda“ znamená půdu, dřevěný, hlinou omazávaný strop, podlahu, v rozšířeném slova smyslu však zřejmě i celé další části konstrukcí s nimi spojených. „Příčné stěny“ mohou být příčné, kolmé stěny, zdi interiérů, také ale boční stěny stavby. „Slupi oporní“ lze vykládat jako opěrné, podpůrné sloupy, pilíře, jejich jasnější, obecně platnou konstrukční funkci však nelze určit. Chybějící interpunkce také může vést ke zkreslení významu vět. V této části textu jde o otázku, zda obrat „spodem i horem“ se vztahuje k předmětu *plášť* nebo *pódy*. Z hlediska větné stavby staročeského textu je mnohem pravděpodobnější, že se uvedené příslovcové určení místa vztahuje k *plášti*; ostatně zdůrazňovat řemeslníkům, jak přesně je třeba omítat určitý běžný konstrukční prvek, by evidentně nemělo smysl. I kdyby tomu však bylo opačně, je důležité, že požadavek lepení se vztahuje i na plášť jako takový a nejen na „*pódy*“. Do dnešního jazyka by uvažovanou část textu tedy bylo možno nejspíše přepsat takto: „...aby vzadu oblepili plášť dole i nahoře, pódy na celém plášti a příčné stěny tak, jak je laťováno a mřížováno. A to lepení má být natolik tlusté ze všech stran, uvnitř i zvenku, aby všude byly zakryty a hlinou zarovnané opěrné sloupy, a ta strana od pole má být lepena tlustěji než ta sem k hradu“.

Pokusme se nyní takto vyhodnoceného textu využít pro upřesnění představy o stavební podobě pláště.

Hlíňáci tedy měli nahodit hlinou úplně celý *plášť*. Otázkou zůstává, zda výslovné rozlišení „*dole i nahoře*“ v sobě ukrývá snahu autora textu zdůraznit požadavek celkového omítnutí ve vztahu k velké výšce stavby nebo zda jde spíše o dvě rozlišené části stavby. Pod tou dolní bychom si pak zřejmě mohli představovat zděnou část a pod horní vlastní obranné zařízení, ochozy, chodby atp. Jak bylo výše naznačeno, mohli bychom pojem „*póda*“ snad vykládat právě jako celé toto obranné podlaží, základem jehož konstrukce bylo nejspíše dřevo; zůstaňme však raději jen u užšího významu, vodorovných ploch, nejspíše stropů a podlah tohoto podlaží. Příčné stěny by mohli být přepážkami tohoto podlaží, snad ale také bočními stěnami celého *pláště*. V druhém případě by přitom nemuselo jít jenom o vlastní barié-

ru silné čelní zdi, ale také o hradby, které ke koncům, resp. týlové straně této zdi přiléhaly a vymezovaly prostor za ní. Podcenit bychom neměli informaci, že se má hlína nahazovat na „*laťování a mřížování*“. V takto stručném textu jde spíše než o zbytečné užití dvou slov stejného významu (pleonasmus)⁶³⁾ o záměrné rozlišení druhu podkladu. Hlína přece nejspíše byla nahazována jednak na kamenné zdivo plášťové zdi, na něž mohlo být pro lepší přilnavost materiálu - zvláště při požadavku jeho mimořádné tloušťky - upevněno dřevěné mřížování, jednak jí mohly být nahazovány obvyklé laťovím vyložené výplně hrázděného zdiva a lehkých dělicích příček obranného podlaží. Právě hrázděná konstrukce obranného patra je zde podle analogií také nejpravděpodobnější. Takovýto výklad je samozřejmě třeba prověřit otázkou, zda-li vůbec možnost omítnutí kamenného zdiva hliněnou omazávkou připadá v úvahu. I když neznáme adekvátní analogii, pokládáme tuto možnost za pravděpodobnou, neboť silná hliněná omazávka svou pružností a tlumícími účinky mohla být vynikající ochranou proti tříštění kamenného zdiva dopadajícími koulemi.⁶⁴⁾ Tomuto smyslu ostatně dosti jasně napovídá požadavek na tlustší omazávku na vnější straně pláště. Kdyby se měl týkat jen nějakého horního podlaží lehčí konstrukce, těžko bychom si uměli jeho smysl zdůvodnit. Argumentem proti této hypotéze naopak může být otázka, proč by v takovém případě vůbec byla hlinou nahazována velká plocha kamenného zdiva na straně odvrácené hlavnímu směru útoku. Nelze však zapomínat na celkovou situaci takovýto vysunutých opevnění, jejichž obrana připadala teoreticky v úvahu ze všech stran, a také prostě na to, že *plášť* takto mohl být omítnut jedněmi řemeslníky, jejichž dílo snad bylo i levnější než dílo omítnutí vápennou maltou. Za připomínku v této souvislosti stojí, že ve středověku bylo lomové zdivo zpravidla omítnuto, včetně hradebních zdí měst a hradů. Zbytky hliněné omazávky však nebyly předešlými sondážními průzkumy indikovány. Nejvíce nejistoty máme nad požadavkem „*zakrýt a hlinou zarovnat*“ nějaké konstrukčně významné *sloupy*. Určitě můžeme vyloučit možnost, že by mohlo jít o jakési vnitřní sloupy konstrukce *pláště*, jejichž existence by vzhledem k předpokládanému dutému prostoru mezi dvěma zdmi mohla teoreticky připadat v úvahu. Hlíňáci však evidentně byly najmuti jen na „*lepení*“, omítnutí hlinou, a nikoliv na přemísťování většího objemu materiálu, které také vyžaduje zcela jiné vybavení a řemeslnou přípravu. Vyplňování dutiny *pláště* v době, kdy již byl opatřen „*pódami*“, ostatně nepřipadalo v úvahu. Pokud by mělo jít o sloupy jako součást hrázděných konstrukcí, těžko si umíme představit, že by byly zvláště zdůrazňovány. Nejspíše se tedy v textu hovoří o nějakých podpěrných prvcích, pilířích, které přispívaly ke stabilitě zdi. Závěr rozebírané části textu také nasvědčuje tomu, že se v celé smlouvě hovoří jen o omítnutí exteriérů a nikoliv také interiérů *pláště*, ve smyslu vnitřků samotné štítové zdi. Určení „*uvnitř*“ se tedy nejspíše vztahuje k lícům zdi obrácených k hradu. Podle našeho názoru nejpravděpodobnější vysvětlení může vycházet z předpokladu, že rostlá skála uvnitř zdi nedosahovala o mnoho výše než je doloženo. Při nutně značné celkové výšce *pláště* je možné, že ve vyšších partiích

59) SOA Třeboň, fond Historica, č. 908 f.

60) Cit. v pozn. 13, část druhá, s. 1.

61) Cit. v pozn. 10, s. 4.

62) Následující rozbor textu jsem konzultoval s odborníky pracoviště staročeského slovníka Ústavu pro jazyk český AV ČR, kteří mi ochotně poskytli své zkušenosti i kartotéku citací. Zvláště děkuji panu dr. Igoru Němcovi, DrSc.

63) Za konzultaci děkuji dr. Němcovi, cit. v pozn. 62.

64) Za konzultaci o vlastnostech hliněných omítek děkuji ing. arch. J. Mrázkovi, ing. arch. J. Škabradovi, CSc., a ing. J. Žízkovi.

jíž nesestával ze dvou lících zdí s vnitřní, zejména hliněnou výplní, ale byl tvořen jedinou, západní zdí, kterou zevnitř zpevňovaly opěrné pilíře, „slůpi“. Otázka podoby příčného profilu štítové zdi je nesmírně zajímavá, ale za současného stavu poznání zřejmě neřešitelná. Týká se samozřejmě i toho, do jaké výšky mohla být mezitraktová zeď, u níž nevylučujeme, že byla součástí středověké fortifikační konstrukce, před poslední přestavbou domu dochována.

Na uvedené smlouvě je zajímavých ještě několik informací. Zaprvé nese datum 2. ledna, kdy k požadované práci nejsou vhodné klimatické podmínky. Písemnost buď s velkým časovým odstupem předjímal vlastní započítání díla nebo bylo naopak nutno co nejdříve shromáždit hlinu, aby prodělala proces zrání („přemrznutí“). Důležitá je také zmínka o příkopu, tedy nepochybně o sníženině mezi dnešními zahradními terasami a tzv. Renesančním domem. Toto místo dnes právě z pohledu ze strany domu charakter příkopu příliš nemá a jeho o mnoho větší hloubka ani není možná kvůli výše zmíněnému sklepu, vyhloubenému právě v těchto místech. Podobá tehdejšího příkopu však musela být udávána větší výškou zdi, než je dnešní dům čp. 177, a jinou úpravou kontreskarpy na místě zahradních teras. *Plášť* musel nejen vyrovnávat, ale patrně i překonávat výšku terénu na vnější straně příkopu. Prkna přes příkop k dovozu materiálu, které měl krumlovský vladař hlinákům poskytnout, jistě nebyla vedena mezi vrcholem *pláště* a vnější hranou příkopu, ale nejspíše překonávala jen jeho nejspodnější, dnes asi zarovnanou část.

Z textu smlouvy se nic nedozvídáme o dispozici stavby. Zprávy o rozsáhlých bouracích pracích v době kolem roku 1600 zřetelně napovídají, že v té době byly do základu zbourány podstatné části fortifikace. Především je třeba počítat s tím, že štítová zeď dosahovala na jihu až k hraně předstupujícího skalního srázu nad Vltavou. V půdorysu značně členěné tarasní zdi z lomového kamene nad řekou však nelze vzhledem k charakteru líců zdíva pokládat v dnešní podobě za středověké, byly takto vybudovány později, zřejmě v renesanci (obr. 4, vlevo). Bohužel právě ta část této konstrukce, která představuje optické pokračování štítové zdi, je dnes omítnuta; její šíře se však nápadně blíží námi předpokládané tloušťce *pláště* a lze ji pokládat za indicii skutečné mohutnosti příčné fortifikace. Při pokusu o bližší poznání zaniklé severní části *pláště* má velký význam otázka situování středověké brány, která - jak upozornil již P. Vlček - nemohla procházet prostorem dnešního domu čp. 177. Jak dále ukážeme, je málo pravděpodobná také možnost, že brána byla jižně od dnešního domu, kromě jiného z toho důvodu, že vedení přístupové cesty musíme předpokládat zhruba ve směru od severoseverozápadu, z údolí Chvalšinského potoka (Polečnice). Pokud by brána v *plášti* byla na jihu,

Obr. 5: Český Krumlov, dům čp. 177 od severozápadu (vpravo). Vlevo v popředí místo předpokládané brány, za ním prostor příhrádku, v pozadí zámecké divadlo a Horní hrad (foto autor, 1997).

cesta by musela procházet příkopem před celou štítovou zdí, což by z hlediska obrany sice bylo výhodné, ale technicky značně náročné. Celková terénní konfigurace nepochybně směřovala ke snaze co nejvíce znesnadnit nepříteli možnost obsadit nebezpečné návrší v místech dnešní zahrady. V rozporu s tím by bylo vedení přístupové cesty přes tuto výšinu, navíc zbytečně obtížné. Výhodně volená trasa přístupové cesty měla pokud možno k bráně stoupat a nikoliv klesat a tomuto obecnému požadavku odpovídá dodnes funkční cesta od severoseverozápadu. Z technických důvodů je také pravděpodobnější, že brána neprocházela přímo masou zdi, ale že byla umístěna po jejím boku, což připadá v úvahu vzhledem k terénu spíše na severní straně. Pro úplnost je třeba připomenout, že průzkumy jižní fasády tzv. Renesančního domu prokázaly,⁶⁵⁾ že překryla ubouranou západní zeď středověkého *pláště*. Proto nemůžeme zeď s branou jižně od domu, zachycenou na Hörnerověobrazení z roku 1743, pokládat za zbytek středověké konstrukce, i když není vyloučeno, že v určitém odstupu od průčelí byla zčásti využita.

Bránu tedy musíme nejspíše hledat severně od tzv. Renesančního domu. P. Vlček zjistil, že předstupující západní průčelí barokního rizalitu je s gotickým průčelím hlavní části domu spojeno pilířem z kamenných kvádrů, který tvoří nároží rizalitu (obr. 3, vlevo). Soudí, že pilíř je nejspíše pozůstatkem brány starší než Renesanční dům, která buď přepažovala příkop na cestě k eventuální jižní bráně nebo byla orientována kolmo, ve směru východ - západ. Sám však tuto interpretaci pokládá za velmi nejistou. Nad možnostmi pokračujícího směru cesty k vlastnímu hradu autor neuvažuje.⁶⁶⁾

Víme-li, že *plášť* v rozsahu západní zdi, a patrně celé své hmoty, na severu dosahoval nejméně k uvedenému nároží rizalitu, je třeba se blíže soustředit na zhruba trojúhelný sousední prostor dnešního dvorku, který od západu vymezují

65) Cit. v pozn. 10 - 13.

66) Cit. v pozn. 10, s. 4, v pozn. 11, s. 8.

Obr. 6: Český Krumlov, vnější obvodová zeď příhrádku Pláště od severozápadu. Vpředu vystupují fragmenty starého, patrně středověkého zdiva (foto autor, 1996).

Fortinim zbudované ohradní zdi.⁶⁷⁾ Dvorek je na severu ohrazen zdi evidentně složitějšího vývoje, zbudovanou převážně z lomového kamene, jejíž obloukovitý průběh sleduje hranu poměrně výrazného severního svahu (obr. 5). Před její vnější líc téměř o jeden metr předstupují relikty starší zdi stejného směru, jejichž lomové zdivo má s největší pravděpodobností středověký původ (obr. 6). Na východě zeď přiléhá k severnímu průčelí barokního divadla, právě v těchto partiích však její starší relikty nejsou dochovány. Přesto se zdá, že zeď ke stěně dnešního divadla přiléhala na spáru.⁶⁸⁾ Samotné průčelí divadelní budovy obsahuje relikty zdi, o jejímž středověkém původu není třeba pochybovat. Zeď se dochovala - jak už bylo řečeno - minimálně v rozsahu přízemí také v severním průčelí východního traktu domu čp. 177 (obr. 3). Prostor dvorka, situovaný v exponované poloze při štítové zdi a při příjezdové komunikaci, můžeme s největší pravděpodobností pokládat za příhrádek vstupní brány. Zaniklá brána by pak nejspíše byla situována někde mezi severozápadním koutem dvorka a místem, o němž uvažuje P. Vlček. Jinou funkci prostoru ohrazenému starou zdi patrně nelze přisoudit.

Připustíme-li, že jde skutečně o příhrádek brány, je pak také třeba zabývat se otázkou, kudy cesta z příhrádku pokračovala dále k hlavní bráně do hradu. Konfigurace terénu připouští jen tu možnost, že přístupová cesta musela procházet východo-západní zdi, která navazovala na vnitřní líc štítové zdi. Druhá brána v této zdi mohla být umístěna kdesi v jejím průběhu od pláště k místu styku se zdi při hrádce. Za pozornost v této souvislosti stojí nejstarší zobrazení, z doby před vznikem divadelní budovy, na němž je východně od renesančního domu zachycen větší, nepochybně vstupní otvor se segmentovým záklenkem.⁶⁹⁾ Je možné, že právě on je předpokládanou branou. Neméně zajímavý je dochovaný vstupní otvor v severním průčelí východního traktu renesančního domu. Pro jeho nápadně velké rozměry dosud není vysvětlení.⁷⁰⁾ I když nebudeme uvažovat možnost, že mohl být ještě větší a odmyslíme jen průzkumem zachycené plenty ve špaletách,⁷¹⁾ byla minimální šíř-

Obr. 7: Český Krumlov, vnitřní prostor příhrádku Pláště od severovýchodu. Vlevo severní průčelí hlavní části domu čp. 177, vpravo severní křídlo, při němž patrně byla umístěna brána. Vlevo vstupní otvor pod záklenkem, který mohl vzniknout na místě brány do prostoru za štítovou zdi. Vpředu zděná rampa nejasné geneze (foto autor, 1997).

ka otvoru 2,4 m a výška 3,3 m (obr. 3, 7). Již tyto rozměry se velmi blíží samotné bráně z Plášťového mostu do Horního zámku, jejíž portál je 257 cm široký a asi 300 cm vysoký. Není vyloučeno, že právě tento vstup byl do doby vzniku renesančního domu hledanou branou, která pak musela být přeložena na jiné místo. Na překážku této úvaze není výškový rozdíl mezi tímto vstupem a dnešním povrchem dvorka; cesta mohla od brány stoupat po rampě, překonávání velkých výškových rozdílů ostatně bylo pro celý areál krumlovského hradu příznačné. Dnešní zdi vymezená terasa, kterou P. Vlček ohraničuje předpokládanou zaniklou část dispozice Renesančního domu, by v sobě eventuálně zbytky rampy mohla ukrývat. Pokud brána do příhrádku nebyla umístěna přímo při pilíři, který identifikoval P. Vlček, mohli bychom vzhledem k možné velikosti brány a hranicím příhrádku uvažovat o tom, že štítová zeď pokračovala ještě dále k severu, alespoň na konec barokního křídla. Kromě brány však můžeme v těchto místech ještě uvažovat těleso bašty, věže nebo nějaké skromnější varianty stavby tohoto druhu, která mohla chránit bránu a zároveň zabezpečovat vertikální komunikaci mezi horním podlažím zdi a terénem. Pro existenci takového prvku by hypoteticky mohla svědčit zpráva z 80. let 17. století, která hovoří o bourání okna ve staré silné zdi proti baště.⁷²⁾ Citovanou silnou zdi lze identifikovat pouze se zmiňovanou hradební zdi navazující od východu na štítovou zeď, bašta tedy musela stát někde severně od ní. Eventuálně by mohlo jít o dnešní tzv. prachárnu nebo o hranolovou baštu západně od ní, o nichž se zmíníme dále. Obě tyto stavby jsou však situovány nízko ve svahu a z pohledu silné zdi se spíše neuplatňovaly.

Představa o opevnění pláště zůstává tedy do značné míry hypotetická, přesto však se zde objevuje fortifikační jednotka velkého významu. Plášť byl hlavní částí celku, který svými rozměry konkuroval celému hornímu hradu. Můžeme jej charakterizovat jako samostatnou fortifikační jednotku, bollwerk, která byla na jihu vymezena skalnatým srázem k Vltavě, na východě šíjovým příkopem hradu, na se-

67) Datování těchto konstrukcí na základě výše citované Fortiniho relace.

68) Pod přiléhající zdi není stěna divadla omítnuta.

69) Cit. v pozn. 43 a obrázek na str. 99 tohoto čísla časopisu.

70) Cit. v pozn. 11, s. 13.

71) Cit. v pozn. 13.

72) J. Záhla, Divadelní život na českokrumlovském zámku v 2. polovině 17. století, Sborník Národního muzea v Praze, řada A, 1986/2, s. 72. Autor téžil z: SOA Český Krumlov, Velkostatek Č. Krumlov, I 7Ra 2 červ., rok 1686, 1. pol., ú. př.

Obr. 8: Český Krumlov, západní část Horního hradu od severu (vlevo), most Na Plášti, zámecké divadlo a dům čp. 177, zcela vpravo pokračující můstek do zámecké zahrady. Před divadlem zeď bývalého příhrádku, vlevo dole patrová budova tzv. prachárny s navazující hradební zdí, zcela vpravo ve svahu relikt hradební věže (bašty), (foto autor, 1996).

Obr. 9: Český Krumlov, budova tzv. prachárny čp. 63, vystavěná na hradební zdi. Pod dolními okny vystupují stříšky stínek cimbuří. Hradební zeď s cimbuřím pokračuje západním směrem (vpravo), (foto autor, 1997).

veru svahem ke Chvalšinskému potoku a na západě uměle vyhloubeným příkopem. Na straně předpokládaného útoku, proti hřbetu stoupajícímu k západu, byla vztyčena štítová zeď - plášť nápadných rozměrů. Byla nejméně 65 m dlouhá a v dolních partiích 12 m silná. Výšku můžeme jen odhadovat podle převýšení terénu předpolí. Zeď byla z obranných důvodů zřejmě omítnuta mocnou hliněnou vrstvou a završena hrázděným obranným podlažím. Horní díl zděné části pláště mohl být řešen poněkud jinak než díl spodní, vyplněný upravenou rostlou skalou. Patrně při severním konci zdi byla umístěna brána do bočního příhrádku, z něhož musela vést cesta napříč kolmou zdí za plášť a odsud přes příkop do vlastního hradu. Silná kolmá zeď vymezovala prostor za pláštěm od severu, další, vzhledem k neschůdnému říčnímu srázu jistě méně mohutná zeď stála nejspíše na jižní straně. Možnostem dnešního poznání zcela uniká způsob zakončení prostoru na východní straně, kde v současných tarasních zdech nelze rozpoznat případné středověké relikt. Zda za pláštěm stály ještě nějaké jiny stavby, nevíme.

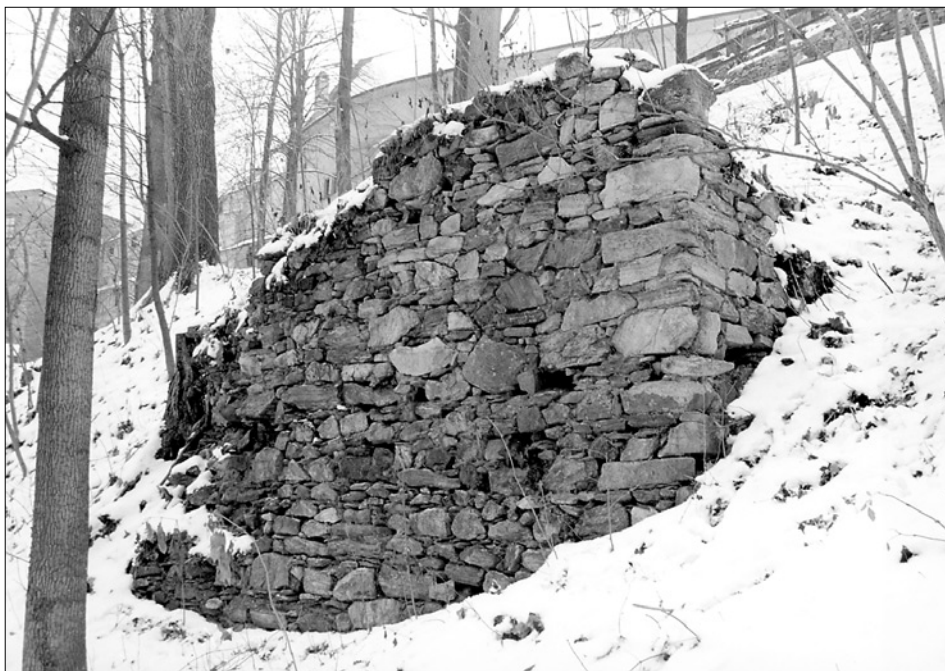
Popsaný fortifikační celek byl však jen jednou z částí obdivuhodně rozsáhlého obranného systému nebezpečného západního předpolí krumlovského hradu. Dalším prvkem

byla kromě uvedených příčných příkopů především západní obvodová zeď horního hradu, budovaná zhruba zároveň s pláštěm. Je zajímavé, že tato 460 cm silná⁷³⁾ a 35 m dlouhá, mírně konvexně vypouklá zeď je takřka přesně souběžná s pláštěm, což může i přes dané terénní podmínky nasvědčovat jednotnému koncepčnímu záměru. Původní výšku této poslední obranné bariéry neznáme a je velká škoda, že nic bližšího nevíme ani o její detailní podobě. Lze předpokládat, že význam zdi nespočíval jen v tloušťce, ale že byla k obraně uzpůsobena i dalšími výdobytky soudobé fortifikační vědy. Zatímco jižní strana prostoru za

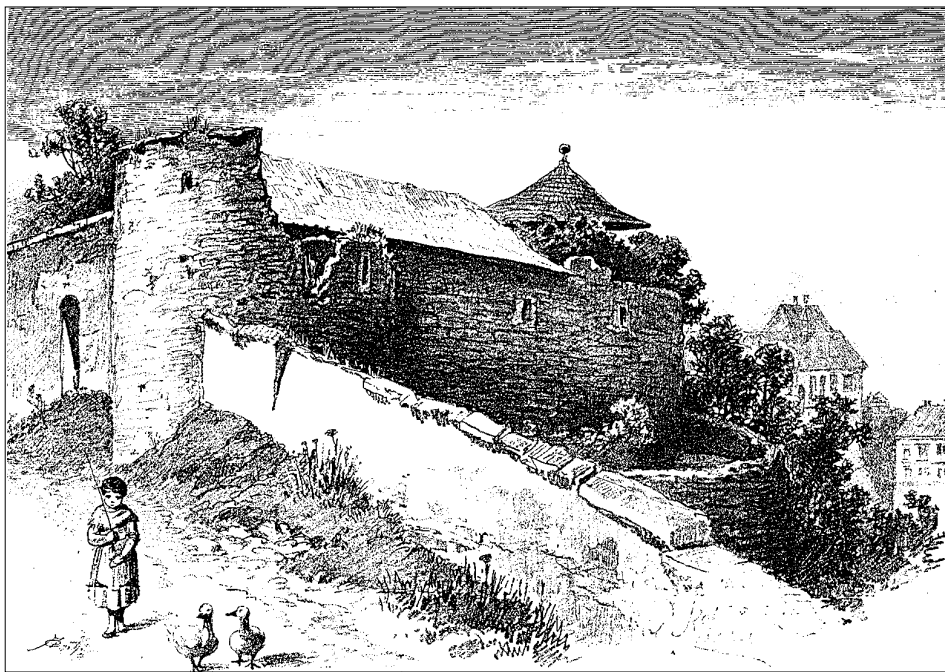
pláštěm díky skalnímu srázu k řece nemusela již být více chráněna, byla dalším hradebním pásmem i přes přítomnost příhrádku zabezpečena severní strana.⁷⁴⁾ Na úpatí návrší při Chvalšinském potoce (Polečnici) zde probíhala hradební zeď završená ochozem s cimbuřím, která se na východě nejspíše kolmo napojovala na skálu pláště při šíjovém příkopu vlastního hradu. Toto napojení se však nedochovalo v původním stavu. Vnější líc hradební zdi lze nejlépe sledovat v průčelí tzv. prachárny, které bylo na zrušené cimbuří nastavěno nejspíše již v renesančním období, a ještě do vzdálenosti asi 17 m k západu (obr. 8). Vnitřní líc je dnes zcela zakryt terénem a substrukcí budovy prachárny. Ke koruně cimbuří je hradba asi 6 - 7 m vysoká, celkem lze rozeznat 6 - 7 zubů cimbuří o délce asi 3,2 - 3,3 m, zazděné prolučky byly 80 cm široké (obr. 9). Zeď se tedy dochovala jen v délce asi 42 m a nemáme žádný doklad o směru její trasy v západním směru. Lze však reálně uvažovat o možnosti, že hradba pokračovala k přístupové cestě vedoucí vzhůru k plášťové zdi a končila zde předsunutou branou. Za málo pravděpodobné pokládáme, že by tato zeď pokračovala dále za cestou směrem k barokní jízdárně, neboť příkrý skalnatý terén a absence nálezů v něm této možnosti nenásvědčují. Zhruba ve vzdálenosti asi 50 m západně od prachárny, bez dochovaného napojení na hradbu, stojí torzo výše zmíněné bašty (obr. 10). Dochovalo se v podobě dvou zdí svírajících pravý úhel, bez nárožní armatury, přístupny jsou jen vnější líce (max. délka 5 m, hloubka 1 m, výška 3 - 3,5 m, sílu zdiva nelze kvůli zasypání interiéru zeminou změřit). Že jde o baštu a nikoliv nároží hradby, je zřejmě z dispozice příhrádku a terénních podmínek; takto kolmo vedená hradba by neměla na co navázat a musela by stoupat velice prudkým srázem. Torzo tohoto důležitého prvku není zaneseno do žádného z plánů a opět uniklo odborné literatuře. Směr zaniklé navazující hradby by mohl být upřesněn po jejím přesném zaměření. Nelze vyloučit, že těchto flankovacích článků původně bylo v úseku hradby více.

73) L. Lancinger: J. Muk, cit. v pozn. 8.

74) Nesrozumitelný je Vlčekův nástin podoby opevnění severně od pláště (cit. v pozn. 10, s. 4), z něhož není zřejmé, o kterých konkrétních konstrukcích pojednává. Hovoří dokonce o „vystupujících baštách nevelké rozlohy“, které zde - kromě zbytku jediné, o jejichž rozměrech nic nevíme - nejsou.

Obr. 10: Český Krumlov, fragment hradební věže (bašty) v úbočí svahu severně od Pláště, pohled od severozápadu (foto autor, 1996).

Obr. 11: Český Krumlov, předsunutá bašta hradu od jihozápadu podle A. Liebschera, stav před rokem 1884 (A. Sedláček, cit. v pozn. 5, s. 8).

Je přirozené, že strážník musel být i vrchol návrší dále k západu, kam je podle zmíněného názoru kladen jakýsi vnější plášť. Nejvyšší bod tohoto území leží při hlavním, jižním vchodu do zámekové zahrady, za nímž k západu se již rozkládá náhorní rovina. Místo se nachází vzdušnou čarou jen asi 220 m od plášťové zdi a 320 m od čela hradu, přitom však o 30 m výše než střední výška paty pláště. Je to právě ten rozdíl, od něž bychom měli odvíjet své opatrné představy o původní výšce pláště, pokud měl být vůbec funkční, neboť uvedená vzdálenost nebyla v pohusitské době již žádným problémem pro účinnou dělostřelbu či mechanické obléhací zbraně.⁷⁵⁾

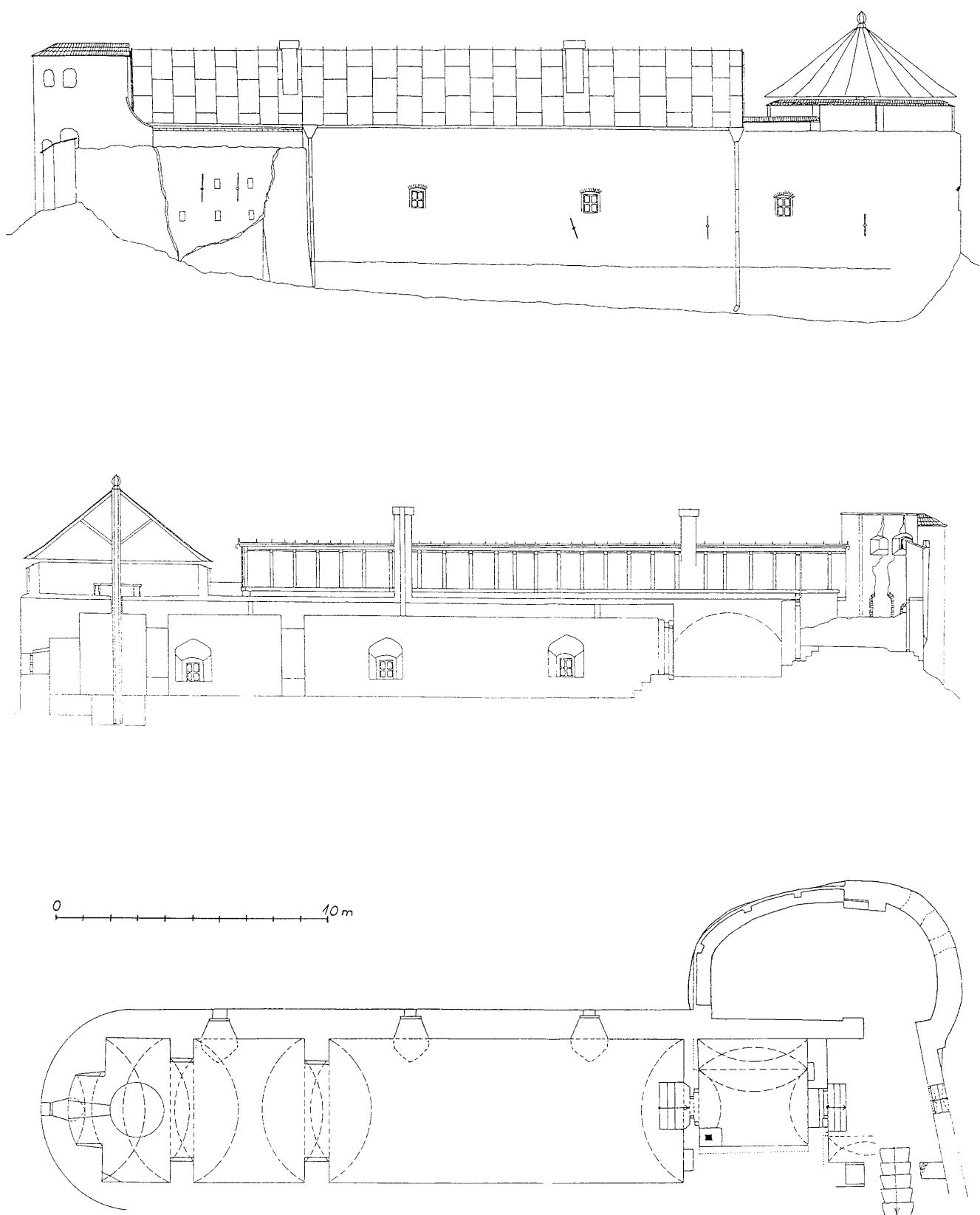
75) P. Klučina a kol.: Vojenské dějiny Československa I, Praha 1985, pass.

Jedinou dochovanou součástí opevnění těchto míst je předsunutá bašta, přestavěná ve čtvrtině 19. století na vyhlídku, která leží asi 300 m jihozápadně od Pláště (obr. 1, č. 4). Také tato součást fortifikace byla dosavadní odbornou literaturou většinou opomíjena.⁷⁶⁾ Její stanoviště bylo vybráno vysoko na skalnatém srázu nad Vltavou, přitom však o více než 10 metrů níže oproti uvedenému nejvyššímu místu hradního předpolí u vchodu do zahrady. Terén stoupá i západně od bašty, i když přesné původní úrovně terénu spolehlivě neznáme. Bašta mohla kontrolovat pohyb na odvrácené straně říčního meandru i celou jižní část města a předpolí Kájovské brány, tedy právě tu část krumlovského sídelního celku, která kvůli komplikovaným terénním podmínkám nemohla být strážena přímo z hradu. Bohužel prošla složitým stavebním vývojem, který velmi znejasnil její původní středověkou podobu.⁷⁷⁾ Jde o podélný útvar orientovaný delší stranou zhruba ve směru východ - západ, na východní straně zakončený půlkruhem a na opačném konci k jihu předstupující eliptickou částí (obr. 11). Bez možnosti hloubkového průzkumu nemůžeme s jistotou tvrdit, že původní součástí dispozice je západní zaoblená část, je to však pravděpodobné.⁷⁸⁾ Stavba z lomového kamene stojí v jižním svahu, její čelo vystupuje až do výšky 6 - 7 m, zatímco tylová severní strana je v rovině s přilehlým terénem. Zde však zřejmě došlo k pozdějšímu výraznému nárůstu jeho úrovně v souvislosti se zřízením a vyu-

76) Srov. cit. v pozn. 5 a 6.

77) Nedávno byla bašta zkoumána v rámci průzkumu přilehlé zámekové zahrady: Státní zámek Český Krumlov - zámeková zahrada čp. 61, nepublikovaná průzkumová zpráva Arteco, Č. Krumlov, 1992. Pozoruhodný je zejména údaj, že při sejmutí omítek hlavního interiéru se ukázalo, že kamenná valená klenba je při jižní stěně (síla cca 70 cm) založena na 50 cm silné cihelné přízdivce, ale do severní stěny je zasekána.

78) Kvůli přístavkům na jižní straně dnes bohužel nelze především jednoznačně rozhodnout o konstrukčním vztahu západní oblé části k rovnému čelu bašty. Západní část byla několikrát zásadním způsobem opravována v důsledku statických poruch, o čemž svědčí dvě rozsáhlé vnější plенты, částečně zavázané do staršího líc. Vnitřní nadzemní líc je novodobý. Je velmi pravděpodobné, že bašta byla intenzivně využívána a upravována zejména na prahu třicetileté války (srov. článek A. Kubíkové v tomto čísle časopisu).

Obr. 12: Český Krumlov, předsunutá bašta hradu podle zaměření Artego (cit. v pozn. 77), stav roku 1992. Jižní průčelí a řez s pohledem k jihu, půdorys,

Obr. 13: Český Krumlov, předsunutá bašta hradu, východní část od jihu. V popředí tarasní zeď nejasného původu (foto autor, 1996).

živáním přilehlé zámecké zahrady. Stlačená valená klenba interiéru je nejspíše barokní (obr. 12, 13). Gotický sedlový portálek, vedoucí do tohoto prostoru od západu, je druhotně složen z dílů, které k sobě původně nepatřily (obr. 14). Tyto kamenické články však každopádně naznačují složitější architektonické uspořádání stavby a umožňují její rámcové datování, neboť není pravděpodobné, že by sem byly dopraveny odjinud. Zdivo v dochovaném rozsahu původně nejspíše nemělo žádné otvory, dnešní okénka jsou vymezena cihlami. Nevelká mocnost zdiva bašty i její umístění, v případě obsazení nepřítelem pro město velmi nebezpečné a přitom nevhodné pro odrazení útoku z výše položené náhorní roviny, nenásvědčují možnosti, že měla funkci bollwerku, postavení pro těžší palné zbraně. Spíše šlo o pozorovací a signalizační stanoviště, případně také o objekt pro vojenskou posádku, připravenou k nasazení v první fázi obležení. Přesná funkční interpretace by se však rovnala spekulaci.⁷⁹⁾

Bašta je zmíněna roku 1649⁸⁰⁾ a zachycena na Werneroých vedutách Krumlova asi o sto let později. Tato zobrazení zachycují zeď běžící od bašty srázem k řece a druhou zeď,

79) Přesný záměr stavebníků předsunutých bašt a přesné funkční vymezení těchto složek fortifikačních systémů je vždycky poněkud problematické. Důležitý je také fakt, že většina těchto staveb se stala v případě obsazení nepřítelem velkým nebezpečím pro hrad nebo město, proto je i klasifikace krumlovské bašty obtížná. Poslední shrnutí této problematiky podává T. Durdík, cit. v pozn. 5, s. 235 - 237. Podle autorem uvedeného časového rozpětí staveb tohoto druhu by krumlovská bašta patrně patřila k nejstarším.

80) Cit. v pozn. 10, s. 9.

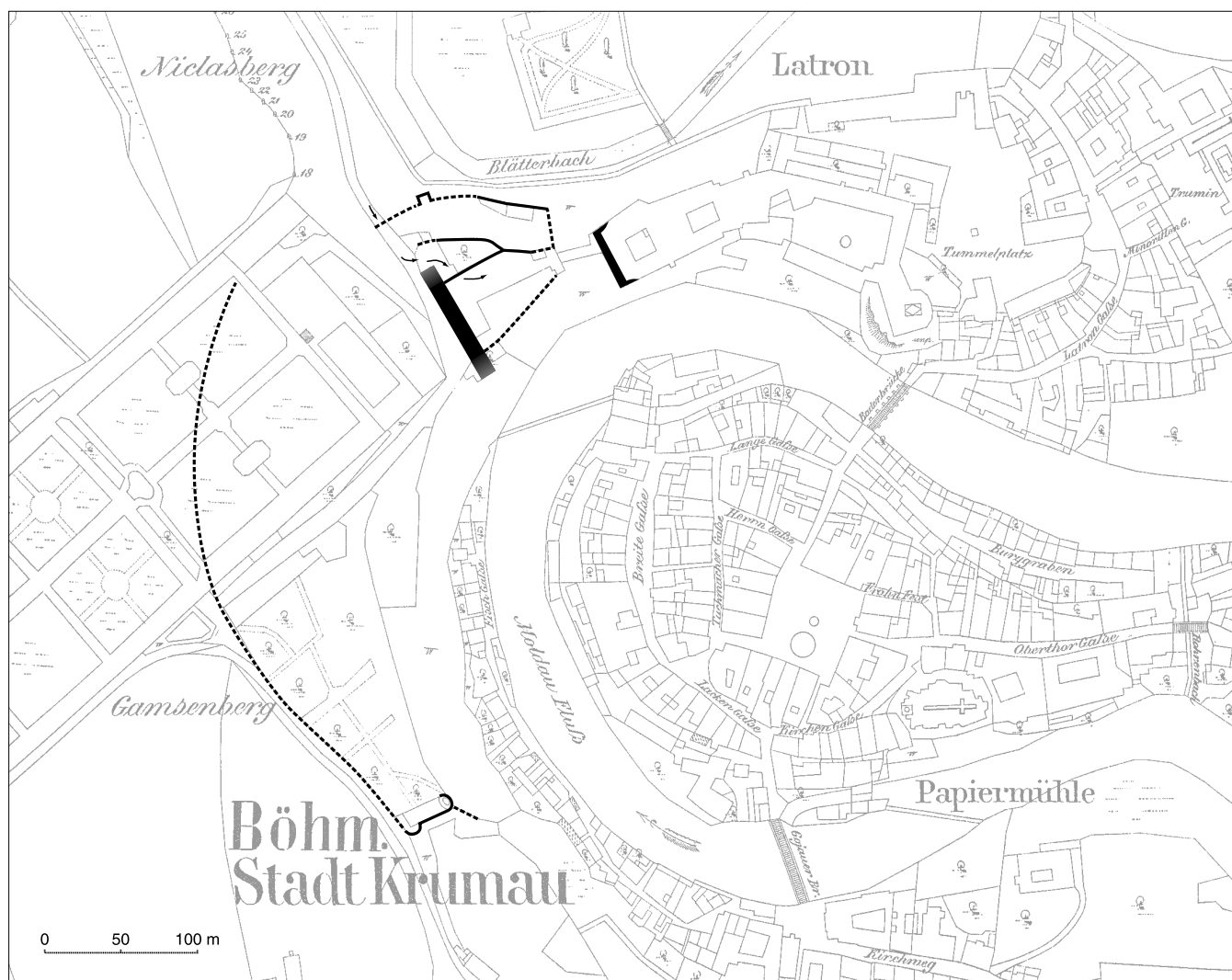
Obr. 14: Český Krumlov, předsunutá bašta hradu, sedlový portálek interiéru, složený druhotně z několika částí různého původu (foto autor, 1996).

kteřá se táhne podél dnešní úvozové cesty k severu.⁸¹⁾ Po první ze zdi dnes nelze nalézt stopy, druhá dosud stojí, je však opět výsledkem mnoha úprav, vynucených především četnými místními destrukcemi. Rozhodně nelze o žádné z jejích částí tvrdit, že je středověkého původu. Obě tyto konstrukce podle našeho názoru spíše souvisejí s přeměnou přilehlého území na zásobní zámeckou zahradu, k níž došlo nejpozději v průběhu 17. století.⁸²⁾ Kromě toho, že dochovaná zeď nevykazuje žádné vlastnosti, které by mohly signalizovat její fortifikační účel,⁸³⁾ je nutno její původ posuzovat také z hlediska umístění v terénu. Zeď běžící podél úvozové cesty od bašty až k nároží dnešního domu čp. 61 před hlavním vchodem do zámecké zahrady, stejně jako všechny případné zdi směrem k vltavskému srázu, nemohla mít pro obranu hradu a města velký význam, neboť terén od ní směrem k západu - zejména v jižní části - výrazně stoupal. V případě jejího obsazení protivníkem by zřejmě mohla být vhodně využita k jeho operacím proti hradu a městu. Problematické by také mohlo být zajištění dostatečného počtu obránců tak dlouhé hradební linie, jejíž teoretickou účinnost bychom mohli předpokládat jen tehdy, pokud by přetřela celou náhorní planinu od bašty na jihu až k barokní jízdně na severu. Tato vzdálenost činí minimálně 450 m. Pře-

81) Srov. obr. u článku A. Kubíkové v tomto čísle časopisu.

82) Cit. v pozn. 14.

83) Zeď byla mnohokrát upravována zejména v důsledku častých rozsáhlých destrukcí (k tomu cit. v pozn. 14 a 81), její smíšené zdivo nevykazuje v žádném místě známky středověkého původu. Jasná není ani případná předbarokní návaznost zdi na západní oblou část předsunuté bašty. Její severní díl byl opatřen romantizujícím cimbuřím.

Obr. 15: Český Krumlov, pokus o rekonstrukci systému předsunutého opevnění západně od hradu (zakreslena také západní čelní zeď Horního hradu) na pozadí mapy stabilního katastru z roku 1826. Čárkovaně vyznačeny nedoložené konstrukce, světlý odstín plochy značí nejistotu v otázce délky Pláště. Šípkami vyznačena předpokládaná trasa přístupové cesty k zadní bráně hradu (návrh a kresba autor).

sto však musíme prozatím někdejší existenci souvislé obranné linie v podobě hradební zdi a příkopu na západním návrší hypoteticky připustit (obr. 15).⁸⁴⁾

Vyloučit nelze ani existenci dalších prvků obranného systému, které zanikly beze stopy a vzhledem k pronikavým

terénním a stavebním úpravám hradního předpolí v renesanci a baroku je nemůžeme ani tušit.⁸⁵⁾ Mimořádnost koncepce opevnění krumlovského hradu ostatně ještě více vyniká v rámci jejího celkového obrazu. Silně opevněn byl hrad i na východní straně, kde je za součást jeho fortifikačního systému třeba pokládat i hradby Latránu, a dokonce i na jihu, na úpatí strmé hradní skály při Vltavě.⁸⁶⁾

Opevnění krumlovského pláště nelze alespoň stručně nezhodnotit také v širších souvislostech fortifikační architektury příslušné doby a regionu, i když na tomto místě může jít spíše pouze - a to zdůrazňujeme - o nástin některých otázek, které by se teprve měly řešit.

Stavebníkem byl nepochybně Oldřich z Rožmberka, o čemž spolehlivě vypovídá smlouva s hliňáky z roku 1447, kteří měli impozantní dílo pláště dokončit. Přitom však zda-

84) Zřejmě nejbližší srovnatelnou analogií takového případné hradební linie by pak byla zeď zv. Böhmische Mauer na hradě Kollmitzgraben, ležícím na řece Dyji u dolnorakouského Raabsu. Příčná zeď o délce asi 160 m, která přepažuje stoupající a rozšiřující se ostrožnu 300 m před hradem, je opatřena cimbuřím a třemi dovnitř otevřenými, vyššími věžemi, z nichž střední slouží jako brána. Opevnění bylo vystavěno kolem roku 1450 jako obrana proti Jiřímu z Poděbrad, tedy vlastně ve stejné historické situaci jako západní opevnění krumlovského hradu (Dehio Handbuch, Die Kunstdenkmäler Österreichs, Niederösterreich nördlich der Donau, Wien 1990, s. 532 - 534). V této souvislosti je třeba uvést citaci z předešlého průzkumu (cit. v pozn. 77, hist.-architektonický rozbor, s. 1): „...pozdně gotické opevnění...zasahovalo svou rozlohou až k severozápadní ohradní zdi současné hlavní zámekové zahrady, až do místa malého objektu současného WC. Napovídá tomu skutečnost, že před tímto objektem v r. 1989 byl proveden výkop pro uložení nového vodovodu. Při výkopových pracích byl nalezen fragment základového zdiva, jakési zdi, okolo 180 cm silné. Při takové síle a na takovém místě není pochyb o tom, že se zde podařilo náhodně obnažit zbytek z bývalého opevnění Oldřicha z Rožmberka“. Bez možnosti studia odborné dokumentace, která zřejmě nebyla pořízena (ani zde nebyl proveden archeologický výzkum), však nelze podle našeho názoru údajný nález takto jednoznačně interpretovat.

85) Podle informace dr. Slavka, vedoucího správy zámku, byla v 1. polovině 90. let obnažena další silná zeď proti Renesančnímu domu, která šikmo přetínala cestu vedoucí vzhůru k jízdárně. Zeď tedy měla jiný směr než dnešní tarasní zdi a údajně mířila zhruba na východní nároží jízdárny. Nález však zatím nebyl odborně zpracován a vyhodnocen.

86) Těmto částem fortifikace není možno se věnovat v rámci tohoto příspěvku.

Obr. 16: Choustník, vnější líc čelní části vysoké zdi předhradí (foto autor, 1997).

leka nelze tvrdit, že na místě pozdně gotického pláště nebylo žádné starší opevnění a že výše nastíněný fortifikační celek byl vybudován jednorázově. Předsumuté opevnění teoreticky mohlo být i na místě západního čela hradu již v době, než zde Oldřich nechal zbudovat další část svého sídla. Tradice stavby štítových zdí v přilehlých rakouských oblastech již dávno před husitskými válkami jen podporuje hypotézu, že Rožmberkové tento typ opevnění uplatňovali i na svých hradech.⁸⁷⁾

Jistou souvislost s funkčními principy štítové zdi snad naznačuje východní část obvodové zdi předhradí hradu Choustníka, založená na členitých skaliscích, vyvyšujících ji nad úroveň terénu neschůdného předpolí i vnitřního prostoru předhradí.⁸⁸⁾ Tato poloha i značná výška z hradby činí nepřekonatelnou bariéru, chránící areál hradu (obráz. 16). Době vzniku již ve 14. století zřejmě odpovídá neuzpůsobení minimálně části této hradby k aktivní obraně.⁸⁹⁾ Evidentní úlohou zdi bylo obsadit místo vhodné ke střelbě na hrad a svěst možný přístup protivníka do míst, která byla pro obránce nejvýhodnější. Toto poslání je ostatně - jak se zdá - příznačné pro štítové zdi, v nichž také z tohoto důvodu často není umístěna brána. Ta je buď na zcela jiném místě nebo na jejím boku.

Štítovou zeď nebo podobnou stavbu tohoto charakteru hypoteticky předpokládáme i na hradě Rožmberku. Za její indicii snad lze pokládat stavební podobu věže zv. Jako-

bínka, která stojí vysoko nad raně gotickým jádrem dolního hradu, v místě, kde terén ostrožny přechází do vodorovné plochy. Věž byla součástí tzv. horního hradu, jehož existence je přímo doložena až k roku 1412.⁹⁰⁾ Nejnovější literarura předpokládá vznik horního hradu v rozmezí závěru 13. a 1. poloviny 14. století.⁹¹⁾

Válcová věž z lomového kamene stojí zcela izolovaně, tarasní zdi v jejím okolí podle svého charakteru nejspíše nemají středověký původ. K úrovni ochozu je 27,5 m vysoká, vnější průměr dosahuje asi 9,7 m. Vnitřek věže je rozdělen na přízemí a čtyři patra s odstupněnou tloušťkou obvodového zdiva, trámové stropy jsou propojeny převážně starými schodišti se stupni z přitesaných trámů. Průměr

90) Teprve tehdy je přímo citován „druhý hrad“ na Rožmberce (Archiv český, VI, s. 27).

91) T. Durdík, cit. v pozn. 5, s. 252 - 253. Věži horního hradu se zde zdánlivě nelogicky podrobněji věnujeme proto, že je v literatuře spjata s nedorozuměními, která je při této příležitosti možné odstranit.

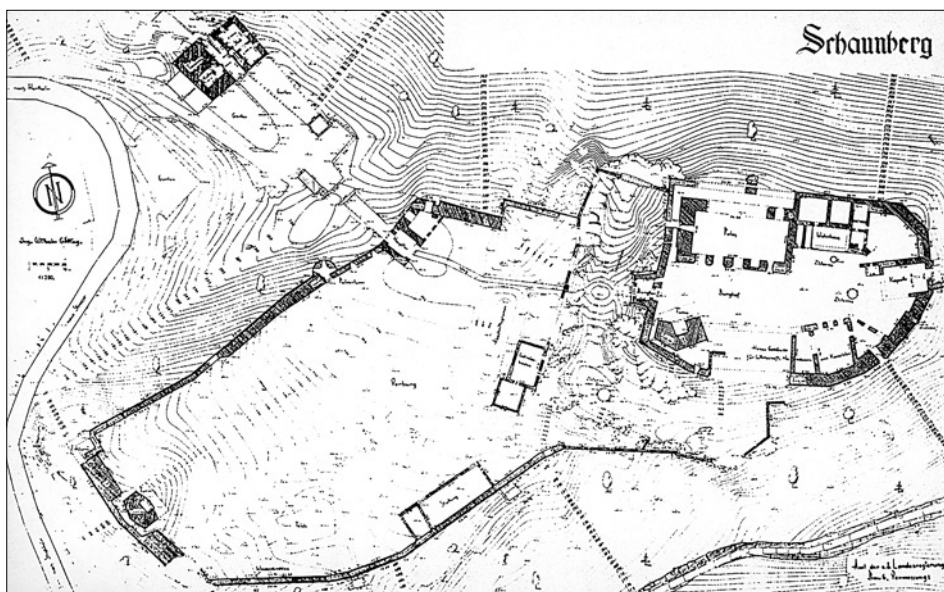
Obr. 17: Rožmberk, válcová věž Horního hradu, zv. Jakobínka. Vpravo portálek do 1. patra, vlevo typ okénka uplatněný ve 2. a 3. patře, nahoře pod krakorcí větší okna posledního patra (foto autor, 1996).

87) Dosavadní výsledky bádání o štítových zdech u nás shrnují poslední kompendia: T. Durdík, cit. v pozn. 5, zejm. s. 282, M. Plaček: Hradby a zámky na Moravě a ve Slezsku, Praha 1996, zejm. s. 30, 43 - 44.

88) Stavebnímu vývoji Choustníka se nejpodrobněji věnují: J. Varhaník, J. Zavřel: Povrchový průzkum hradu Choustníka, Archaeologia historica 19, 1994, s. 37 - 49.

89) Autoři (ibid., s. 43 - 44) správně upřesňují stavební podobu hradby; její zakončení stříškou namísto obvyklého ochozu však není třeba srovnávat se severoněmeckými a slezskými fortifikacemi, není-li součástí typicky koncipovaného systému. Část hradby, jak připouští dosavadní bádání, mohla také mít ochoz. Podobnou stříškou byly zakončeny například uzavírací zdi hradních příčných příkopů (u nás např. Zvířetice).

interiéru přízemí tak činí asi 215 cm, průměr 4. patra však již 450 cm. Na válcové těleso věže nasedá cihelná kuželová helmice, otevřená vstupem na nekrytý ochoz, kdysi nesený trojdílnými kamennými krakorci, které se dochovaly. Helmice je zděna systémem přečtnělkové klenby a zevnitř je podepřena krovovou konstrukcí se dvěma úrovněmi hambalků a ondřejskými kříži. Čtvrté patro je pravidelně prolomeno čtyřmi obdélnými otvory o rozměrech cca 83×74 cm, vymezenými kamenným ostěním s vnější hranou široce okosenou na celém obvodu. Více než 2 m vysoké niky těchto oken mají jednotnou úroveň podlahy s vlastním interiérem podlaží, parapety oken jsou cihelné. Třetí patro je osvětleno jediným okénkem, mířícím směrem k dolnímu hradu. Parapet segmentem sklenuté špalety je 170 cm nad podlahou, vlastní otvor, vymezený tesaným ostěním shodné úpravy jako o patro výše, je 83 cm vysoký a 13,5 cm široký. Téměř shodné je k jihu orientované okénko 2. patra, jeho placáky přeložená špaleta má však parapet dokonce 182 cm nad podlahou. Snad nejzajímavější je 1. patro věže, prolomené vstupem zvenčí, překvapivě orientovaným k severovýchodu, tedy ve směru předpokládaného nástupu útočníka. Vchod, jehož dveře byly umístěny výrazně v hloubce špalety, je zvenku lemován sedlovým portálkem s vpadlinou pro padací můstek. Přízemí bylo zcela temné, dnes je však prolomeno dodatečným vstupem z úrovně terénu. Z hlediska zcela zaniklé fortifikace horního hradu je velmi pozoruhodná nápadně velká výška prahu portálku do 1. patra nad terénem, dosahující téměř 14 m, stejně jako jeho uvedená orientace (obr. 17). Před věží pravděpodobně musela stát vysoká, a tedy zřejmě i silnější zeď. Těžko si představit, že by před ní stál palác, na straně obrácené ve směru předpokládaného útoku. Ve vztahu k rozdílným závěrům dosavadního bádání je třeba zdůraznit jednotnou výstavbu věže, přičemž vzhledem ke konkrétní architektonické výbavě - velkým otvorům horního patra, kamenným krakorcům zděné helmice, velkému objemu tesaných ostění a sedlovému portálku - musíme její vznik předpokládat spíše až během 14. století, nevyjímaje pokročilé, předhusitské období. Přitom je vzhledem k poloze věže pravděpodobné, že patří k nejstarším částem horního hradu. Podoba a výškové umístění osvětlovacích otvorů nasvědčují tomu, že věž sa-

Obr. 18: Schaumberg (Horní Rakousko), plán hradu podle H. E. Baumerta a kol., cit. v pozn. 93. Vlevo dole štítová zeď s věží.

Obr. 19: Schaumberg (Horní Rakousko), vnější líc štítové zdi předhradí, v pozadí věž (foto autor, 1997).

ma měla jen funkci hlásky a že nebyla aktivní součástí opevnění.⁹²⁾

92) Vzhledem k dosavadnímu bádání je třeba zmínit názory na stavební vývoj věže. D. Menclová, cit. v pozn. 5, díl I., s. 175 - 176, především pokládala horní hrad za starší než dolní, jehož vznik hledala až v pokročilém 14. století. Vznik Jakobinky tedy kladla již do poloviny 13. století, ovšem s tím, že k této fázi existence věže dnes patří jenom její spodní část do výše asi 3 m. Stavba věže však nevykazuje dvě stavební fáze. Různé složení stavebního materiálu souvisí evidentně jen s jeho několika zdroji a pozorovat ho můžeme velmi dobře i na vnitřním líci zdíva v horních patrech. Datování věže pak můžeme rámcově odvozovat od celkové stavební podoby a všech jejích detailů. V budoucnu by mohla zásadním způsobem promluvit dendrochronologie, k jejíž aplikaci jsou zde zřejmě příhodné podmínky. Pozdější datování věže odpovídá i názoru J. Muka, že dolní hrad je starší než horní (J. Muk, M. Vilímková: K počátkům hradu Rožmberka, *Archaeologica historica* 7, 1982, s. 379 - 381). S naším názorem na stavební vývoj věže konvenuje i její poslední průzkum (J. Muk, J. Urban: Rožmberk - horní hrad, stavebně historický průzkum SÚRPMO, Praha 1989, rkp.). Velkým problémem je také naprosto nedostatečné povědomí o tom, v jaké části dispozice hradu se věž nalézala. Ikonografie z doby po jeho přeměně na zámek nasvědčuje tomu, že opevnění čela hradu

Kombinace štítové zdi a samostatné věže stojící těsně za ní je dochována na hradě Schaumbergu v Horních Rakousích, vzdáleném od Rožmberka sotva 45 km vzdušnou čarou.⁹³ Schaunberg byl sídelním hradem nejmocnějšího rodu celé sousední oblasti za českou hranicí, jehož panství se v půlce 14. století rozkládalo od bran města Lince až k Bavorsku a k břehům Attersee a který byl ve své zemi srovnatelným protějškem sousedících Rožmberků (obr. 18, 19). Ti měli také s Schaumbergy velmi úzké vztahy, včetně příbuzenských.⁹⁴ Pokud lze na některých rožmberských hradech předpokládat už v době předhusitské uplatnění myšlenky štítové zdi, pak se prostřednictvím tohoto rodu přímo nabízí.

Se stejným zdrojem konečně může souviset i pohusitský *plášť* v Českém Krumlově a celková koncepce fortifikačního zabezpečení západního předpolí zdejšího hradu. Pozoruhodná je totiž žádost Oldřicha z Rožmberka z prosince roku 1444 ke švagrové Anně ze Schaumberga, aby na léto

sahalo až k dochovanému příkopu na severovýchodě. Za pravděpodobné nepokládáme, že by přístupová cesta byla naopak orientována směrem k Dolnímu hradu.

93) H. E. Baumert, G. Grüll: *Burgen und Schlösser in Oberösterreich, Innviertl und Alpenvorland*, 2. rozšíř. vydání, Wien 1985, s. 109 - 113. Dochovaná štítová zeď měla složitější stavební vývoj (na vnitřní straně byla především později zesílena v místech, kde tomu nebránilo těsné sousedství věže, srov. obr. 18).

94) J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, 4. díl 5. část, *Oberoesterreichischer Adel, Nürnberg 1885 - 1904*, s. 322 - 326 (např. Hedwig, †1315, manželka Voka z Rožmberka, Barbara, †1398, manželka Jindřicha z Rožmberka).

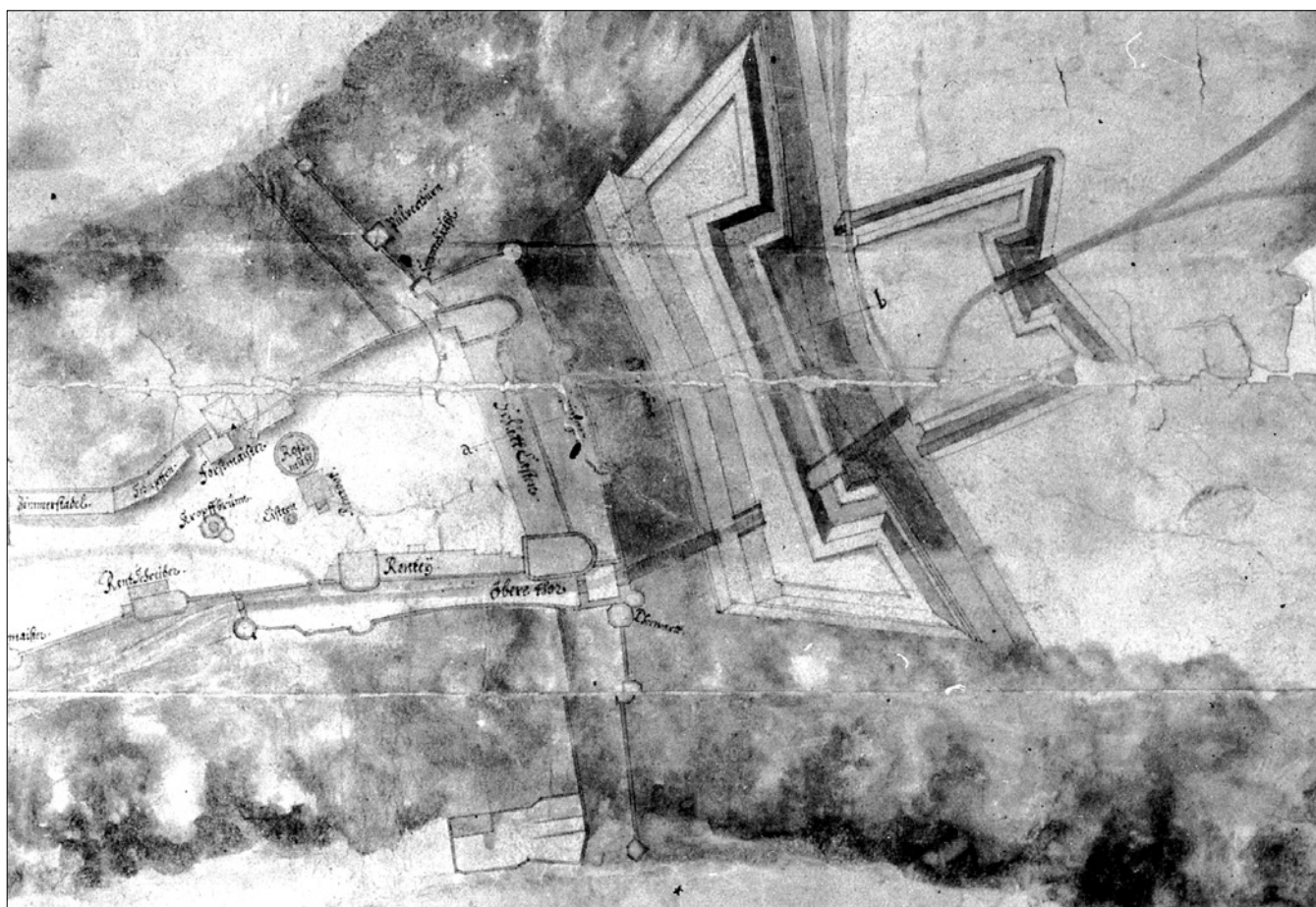
udělila povolení svému mistru (*maister Andressen*) k vedení stavby na Krumlově,⁹⁵ který pak hypoteticky mohl mít vliv i na opevňovací dílo. Kdo byl schaunberský mistr přesně nevíme, další zajímavé souvislosti však může naznačovat osoba samotné Anny ze Schaumberka, která významně přispěla k povznesení rodu po jeho úpadku v 80. letech 14. století. Anna pocházela z rodu Pettau, který zaujímal vysoké postavení ve Štýrsku a Korutanech, kde se s fortifikacemi pojednávaného typu lze rovněž setkat.⁹⁶ Spolehlivé datování vzniku krumlovského *pláště* již ve 40. letech 15. století naproti tomu stojí v cestě případným úvahám o jeho přímých souvislostech s vynikajícím fortifikačním systémem vévodského hradu Burghausenu, ležícího na rakousko-bavorské hraniční řece Salzach. Doložené působení tamějšího stavitele Ulricha Pesnitzera v Krumlově roku 1513 je příliš pozdní. Pesnitzer však přesto určitý vliv na fortifikační stavby v Krumlově nejspíše měl, možná i na samotném hradě, neboť nelze tvrdit, že celý opevňovací systém západního předpolí byl dokončen již za Oldřichova panování.⁹⁷

Srovnání krumlovského *pláště* s fortifikačním systémem burghausenského hradu, který v naší literatuře charakte-

95) F. Mareš: *Materiálle k dějinám umění, uměleckého průmyslu a podobným, Památky archeologické XVI*, 1893 - 95, Praha 1896, s. 145.

96) Cit. v pozn. 94. Širším vztahům Oldřicha z Rožmberka a jeho panství k sousednímu Rakousku v oblasti stavebnictví se věnuje D. Menclová, cit. v pozn. 5, díl. II., s. 260 - 261.

97) Pesnitzerově přítomnosti v Krumlově se věnuje všechna výše zmíněná literatura, ovšem zejména v souvislosti s jeho mylně předpokládanou účastí na vybudování západního křídla hradu. Přesný osobní podíl této autority na stavbách v Krumlově však neznáme.

Obr. 20: Burghausen (Bavorsko), severní část předhradí s první štítovou zdí na plánu z roku 1661 (výřez). Vlastní bariéra zdi je na obou stranách zakončena baštami s oblým čelem, před ní parkán, jehož hradba s baštami přepažuje i úbočí ostrožny, při jižní baště brána, z níž cesta vstupuje nejprve do příhrádku a poté teprve další branou do prostoru předhradí (Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Kriegsarchiv, München).

s baštami, které byly stavěny od 80. let 15. století. Nejmhutnější byla první z nich, vystavená přímému útoku, která však bohužel zanikla již v raném 19. století. Napříč ostrožnou položená stavba byla podle plánu dlouhá přes 100 m a na obou koncích ji flankovaly velké, v čele zaoblené bašty, z nichž jedna nesla Pesnitzerovo jméno (obr. 21). Při celkové mocnosti minimálně 16,5 m bylo přízemí štítové zdi vyplněno zeminou a horní část sloužila jako sýpka; zda toto využití patra bylo původní, je však otázkou. Čelní zeď asi 12 m vysoké stavby byla silná přibližně 2 m a její vnější líc byl v dolní partii šikmý. Nahoře celý vnější obvod bašt a střední části lemovaly kryté chodby pro obránce, předstupující před vlastní střechy. Brána neprocházela touto

bariérou, ale byla umístěna po jejím boku. Před štítovou zdí ještě ležel parkán s předstupujícími baštami a příkop,¹⁰⁰ terén předpolí směrem od hradu mírně stoupá (obr. 20, 22). Tato první štítová zeď v Burghausenu, nazývaná roku 1573 jako „*Traidt Castn auf der schüdt*“, zřejmě naznačuje typologickou a vývojovou souvislost s krumlovským *plášťem*. Jen místo využití rostlé skály zde byl vzhledem k plochému temeni ostrožny interiéru vyplněn zeminou s tlumícími účinky. Po této stránce i pokud jde o další vybavení, zejména koncové bašty, můžeme burghausenskou štítovou zeď teoreticky pokládat za vývojově pokročilejší, což odpovídá i chronologickým souvislostem.

Jistě by však bylo chybné hledat souvislosti jihočeských štítových zdí - ať už doložených nebo jen hypotetických - jednostraně pouze ve vlivných vztazích pánů z Rožmberka a aktivitách pouze tohoto rodu. Vyloučit za dnešního stavu poznání konečně nemůžeme ani jiné genetické vztahy, směřující do českého vnitrozemí a do prostředí husitského fortifikačního stavitelství. Mimořádně zajímavé opevnění vystavěli zhruba ve druhé polovině 15. a na počátku 16. století zejména také Šternberkové v Bechyni, jejichž fortifikační činnost na řadě dalších staveb v Čechách rov-

100) E. D. Schmid, cit. v pozn. 99.

101) Naposled souhrnně o Bechyni: T. Durdík, cit. v pozn. 5, s. 54 - 56. Jen na okraj je třeba uvést na pravou míru některá nedorozumění o tzv. Čertově zdi. V literatuře bývá udávána nesprávná tloušťka (např. D. Menclová, cit. v pozn. 5, díl. II, s. 331, uvádí 10 m), ve skutečnosti je zeď 4,9 m silná. Správný také patrně není názor, že na dochovanou část zdi již měly navázat jen kolmé spojovací hradby. To nejspíše platilo pro východní stranu, přesná podoba šmorců na západní straně však napovídá tomu, že zde mohl být plánován objekt s nějakým vnitřním prostorem; šmorce jsou totiž provedeny v celé síle hradby jen v její spodní partii a výše pouze při vnějším lici (obr. 23). Polemizovat je třeba také s míněním J. Slavíka, podle něhož bechyňské zdi patří spíše klasifikace plošiny pro postavení děl (J. Slavík: Pernštejnské opevnění hradu Potštejna, Sborník SPS 4, 1996, s. 145). Hranice mezi dvěma uvažovanými typy fortifikace jistě není ostrá, zvláště když přímé doklady o funkci horních partií stavby takřka chybějí. O plošině je však zřejmě možno hovořit jen tehdy, stojí-li zeď zadním lícem u svahu, po němž je na její temeno přístup. Bechyňská Čertova zeď je však při vnitřním lici naopak provázena dodnes patrnou depresí.

Obr. 23: Bechyně, štítová zeď jižně od hradu, zv. Čertova. Šmorce západního zakončení zdi nasvědčují ne realizovanému záměru napojení stavební části neznámé podoby (foto autor, 1997).

něž ještě čeká na své hlubší zhodnocení. Kromě známé nedostavěné štítové zdi (tzv. Čertova zeď) na jižním opyši hradu¹⁰¹ bylo zřejmě druhou, ještě mohutnější zdi chráněno předhradí na severu, na straně města. Zeď byla na jedné straně zakončena velikou oblou baštou, dodnes dochovanou, a na opačném konci vstupní branou. Z čela zdi do eskarpy příkopu vystupovalo několik drobnějších bašt či věžic, z nichž jedna se rovněž zachovala.¹⁰² Podstatou zdi mohla být starší fortifikace valového charakteru. Za jistou odvozeninu myšlenky štítové zdi lze snad pokládat i čelní partii obvodové hradby předsunuté bašty hradu Vimperka, zv. Haselburg, dosahující tloušťky až 7,5 m. Tato fortifikace byla vybudována Kaplíři ze Sulevic těsně po roce 1479.¹⁰³

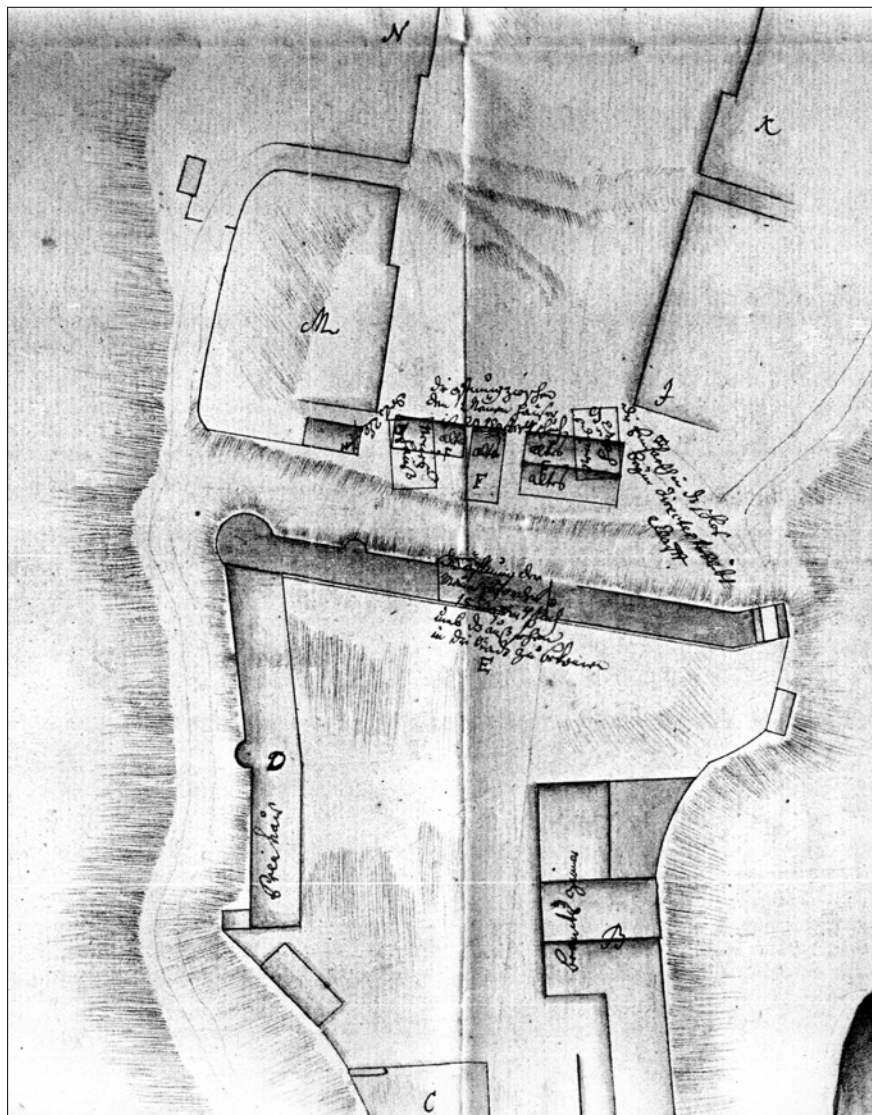
Pozoruhodné jsou konečně také příklady, kde máme přímo doložen termín *plášť*. Setkáváme se s ním především na královském a dočasně rožmberském Zvíkově, kde se vztahuje k silné zdi s otvorem brány při britové věži, a na Orlíku Zmrzlíků ze Svojsína, kde je tak roku 1514 označováno čelní opevnění jádra hradu, vybudované podobně jako na Českém Krumlově za pomoci rostlé skály.¹⁰⁴

Další příklady štítové zdi hradů v jižních Čechách zřejmě teprve čekají na své objevení. Je třeba si uvědomit, že některé stavby tohoto druhu byly v obdobích po ukončení své původní funkce jistě nejpříhodnějším zdrojem stavebního materiálu, žádaného zejména tam, kde později rostly zámecké budovy nebo městská zástavba. Některé tak mohly beze stop zmizet a prozradit je může jen náhodný objev. Zabývat se šířeji problematikou štítových zdí je však - jak již bylo předesláno - nad možností tohoto příspěvku.

102) Takovouto interpretaci naznačuje schematický plán Bechyně z doby před rokem 1776, na němž je zeď označena jako „grosse Mauer“ (SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, fond Velkostatek Bechyně, sign. IX, 1 B 3); obr. 24.

103) V. Razím: Povrchový průzkum městského opevnění Vimperka, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 6, 1989.

104) K oběma hradům naposled: T. Durdík in: T. Durdík, F. Kašíčka, B. Nechvátal: Hrad, hrádka a tvrz na Písecku, Písek 1995, s. 74 n. a 22 n.

Obr. 24: Bechyně, silná příčná zeď v čele předhradí na plánu z doby před rokem 1776 (srov. pozn. 102). Vpravo brána, vlevo dochovaná mohutná bašta.

jména náročnou a velkoryse pojatou skladbu tohoto systému, v němž vyniká prvek neobyčejně mohutné štítové zdi - pláště, jejíž bariéra spolu s důmyslně vedenou trasou přístupové cesty dobře chránila hrad i přes nepříznivé terénní podmínky v předpolí. Ve své době tato fortifikace nejspíše stála na jednom z předních míst vývoje. Potřeba opevnění přitom jistě byla podmíněna skutečnými důvody, plynoucími z dramatické i nebezpečné politické dráhy Oldřicha z Rožmberka, v té době prvního muže v zemi. Zabývat se osobou Oldřicha z Rožmberka a jeho dějinou úlohou zde není možné. Nelze však zcela souhlasit s názorem, že za jeho života Krumlov prožíval klidné období, které se odrazilo i ve vývoji fortifikačních staveb.¹⁰⁵ Období bojů o český trůn po smrti Zikmunda Lucemburského (1437), tzv. mezivládi (1439 - 1448), drobná válka s Tábořem a válka tzv. strakonické jednoty v čele s Oldřichem z Rožmberka se stranou Jiřího z Poděbrad (1449 - 1452), jakož i blízká následující léta, znamenala pro Krumlov, jako hlavní sídlo představitele jedné z bojujících stran, možnost stálého ohrožení. Z tohoto pohledu se krumlovské fortifikační úsilí před a kolem poloviny 15. století jeví v jiném světle a tak je také třeba je hodnotit v kontextu vývoje našeho fortifikačního stavitelství obecně.

105) T. Durdík, cit. v pozn. 5, s. 74.

Vrátíme-li se na závěr k opevnění západního předpolí krumlovského hradu a k jeho významu v rámci naší pohusitské fortifikační architektury, musíme zdůraznit ze-

SOG. „MANTEL“ IN ČESKÝ KRUMLOV/KRUMAU (BEITRAG ZUR DISKUSSION ÜBER DAS SOG. RENAISSANCEHAUS KONSKR. - NR. 177)

Die Studie befasst sich mit dem System und der Baugestalt der vorgeschobenen Befestigung auf dem westlichen Vorfeld der Burg in Český Krumlov.

Die Burg in Český Krumlov wurde um die Mitte des 13. Jahrhunderts erbaut und schon um die Wende des 13. und 14. Jahrhunderts wurde sie zur Residenzburg des mächtigsten böhmischen Geschlechts der Wittigonen (Rosenberg), das ausgedehnte Güter nicht nur in Südböhmen, sondern auch in angrenzendem Österreich besaß. Die Burg steht auf einem hohen Felsen oberhalb des sich schlängelnden Flusses Vltava/Moldau. Südlich von der Burg, in der geschlossenen Schleife des Flusses wurde gleichzeitig mit der Burg auch die Stadt gegründet und auf dem östlichen Vorfeld entstand die Vorburg, gen. Latrán, woher in die Burg der Hauptverbindungsweg stieg. Auf der Westseite steigt das Terrain hoch über die Burg, bis zu der Hochebene, wo heutzutage der Hauptteil des Schloßgartens liegt.

Die Burg hat eine sehr komplizierte und bis heute nicht befriedigend erkannte Entwicklung durchgemacht. Ihr letzter mittelalterlicher sehr

ausgeprägter Umbau verlief in der Zeit um die Mitte des 15. Jahrhunderts, als der ganze westliche Teil der oberen Burg mit der mächtigen, fast 5 m dicken Stirnmauer entstand. In der gleichen Zeit wurde ein beachtenswertes System der vorgeschobenen Befestigung vor und oberhalb der Burg erbaut (eine unmittelbare Nachricht über Beendigungsarbeiten 1447), die die ungünstigen, für die Burg gefährlichen Terrainbedingungen des westlichen Vorfeldes ausscheiden sollte.

Der Hauptbestandteil dieses Systems war eine mächtige Schildmauer, deren spärliche Reste man auf Grund der Bauuntersuchung und der Analyse schriftlicher Quellen in dem heutigen Haus Nr. 177 identifizieren kann. Wir kennen die Höhe der Mauer nicht, aber hinsichtlich der erheblichen Überhöhung des nahen Vorfeldes mußte sie ziemlich groß sein. Eine etwa 12 m dicke Barriere, den Felsenrücken quer abteilend, wurde im unteren Teil (belegt bis zum Niveau des Fußbodens des 1. Stockes des heutigen Gebäudes) vom zugehauenen Felsen gebildet, der von beiden Seiten durch dicke Mauern begrenzt wurde. Der nicht ganz eindeutig interpretierten schriftlichen Nachricht zufolge kann

man annehmen, daß die äußeren Mauerhäupter mit Lehm beworfen wurden. Wir kennen keine verlässlichen näheren Angaben über die Baugestalt der Schildmauer, bestimmte Indizien sprechen aber dafür, daß sie auf der Südseite erst oberhalb des Moldauabhangs endete und in Norden, wo man die zweite Zugangsstraße zur Burg voraussetzt, mit einer Bastei versehen wurde. Die Schildmauer war ein Bestandteil eines selbständigen Bollwerkes, das auf der Zugangsseite und auch auf der Seite der Burg mit einem Graben abgegrenzt wurde. Seine Innenfläche haben in Norden und sichtlich auch in Süden Mauern begrenzt, in Norden, hinter dem vorausgesetzten hinteren Tor befand sich noch ein selbständig umzäunter Zwinger. In dem weniger steilen nördlichen Hang lief überdies noch eine weitere Mauer durch, die bis heute einen Teil des Zinnenkranzes trägt und ein Fragment der prismatischen Bastei beinhaltet. Die Kante der Hochebene wurde in Westen durch eine vorgeschobene Bastei gesichert und vielleicht auch durch eine weitere Mauerlinie, für deren Existenz aber keine direkten Nachweise bestehen.

Das Prinzip der Schildmauer als eines speziellen Fortifikationselements ist in Südböhmen wahrscheinlich schon vor Hussitenkriegen (Burgen Choustník, Rosenberg) zur Geltung gekommen, höchstwahrscheinlich unter dem Einfluß der österreichischen Nachbarn, wo es häufig vertreten war. Als ein direkter Zusammenhang bieten sich enge Beziehungen zum bedeutenden Geschlecht Schaumberg, auf dessen gleichnamiger Residenzburg unweit von Linz man auch eine Kombination der Schildmauer und des hinter ihr freistehenden Turmes, die wir in Rožmberk/Rosenberg voraussetzen, findet. Der Bauherr der vorgeschobenen Befestigung in Český Krumlov Ulrich von Rosenberg war in der Zeit des Aufbaus der mächtigste Mann in böhmischen Ländern. Jahrelang gehörte er zu den größten Gegnern des späteren böhmischen Königs Georg von Poděbrady und war eine vielseitig hochponierte Person der langen Kämpfe zwischen Katholiken und Utraquisten in der nachhussitischen Zeit in Böhmen. Eine vollkommene Befestigung der Residenzburg war zweifellos eine der Prioritäten. Das Bollwerk mit der imposanten Schildmauer an der Spitze ruhte damals offensichtlich auf einer der ersten Stellen der zeitgenössischen Entwicklung der Fortifikationsarchitektur in Böhmen und in dem angrenzenden Teil des Donaulandes. Ulrich hat in der Zeit mit österreichischen Baumeistern nachweisbar zusammengearbeitet, besonders aus dem Kreis des Geschlechts Schaumberg, zu Beginn des 16. Jahrhunderts ist in Český Krumlov sogar die Anwesenheit Ulrich Pesnitzer belegt, des Baumeisters der mächtigen Befestigung der herzoglichen Burg Burghausen an Inn, die durch eine Serie von Schildmauern charakteristisch wurde. Wenngleich die Befestigung in Burghausen jünger (80er Jahre des 15. Jahrhunderts) als die in Český Krumlov ist, man kann bei ihnen einen gewissen Zusammenhang finden. Bemerkenswert ist besonders die dortige außergewöhnlich dicke erste Schildmauer der Vorburg, die von zwei Stirnmauern und der inneren Lehmausfüllung gebildet ist. Mächtigen Schildmauern kann man in der nachhussitischen Zeit auch bei anderen südböhmischen Burgen begegnen, besonders in Bechyně/Bechin (auf beiden Seiten der Burg), Orlik oder Vimperk/Winterberg (verstärkte Stirnseite der vorgeschobenen Bastei).

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Český Krumlov auf der Karte des stabilen Katasters aus dem Jahre 1826. 1 - sog. Hrádek, wahrscheinlich der älteste Teil der Burg, 2 - Obere Burg, 3 - sog. Renaissancehaus Nr. 177, 4 - vorgeschobene Bastei, 5 - Reitschule, 6 - Theater, 7 - Pulvermagazin, 8 - Stadt, 9 - Latrán

Abb. 2: Český Krumlov, Ansicht des westlichen Teils der Stadt (rechts unten) von Südwesten und des westlichen Teils der Burg mit ihrem Vorfeld. 1 - Obere Burg, 2 - Haus Nr. 177 an der Stelle der Schildmauer, gen. Mantel, 3 - vorgeschobene Bastei Foto Autor, 1996

Abb. 3: Český Krumlov, Haus Nr. 177 an der Stelle der Schildmauer, gen. Mantel. Analytischer Plan des Erdgeschosses nach P. Vlček (zit. in Anm. 10) (Nord links).

Abb. 4: Český Krumlov, westlicher Teil der Oberen Burg von Süden (rechts), Mantelbrücke, Schloßtheater und das Haus Nr. 177 an der Stelle der Schildmauer, gen. Mantel (ganz links). Vor dem Haus Stützmauern oberhalb des Flusses, deren linker unverputzter Teil offensichtlich den südlichen Abschluß der Schildmauer beinhaltet. Im Vordergrund der felsige Flußabhang, deren hervortretender Teil offensichtlich eine Fortsetzung des Felsens, der bei dem Bau der Fortifikation ausgenutzt wurde, ist. Foto Autor, 1996.

Abb. 5: Český Krumlov, Haus Nr. 177 von Nordwesten (rechts). Links im Vordergrund die Stelle des vorausgesetzten Tores, hinter ihm der Raum des Zwingers, im Hintergrund das Schloßtheater und die Obere Burg. Foto Autor 1977.

Abb. 6: Český Krumlov, äußere Zwingermauer des Mantels von Nordwesten. Im Vordergrund treten Fragmente des alten, offensichtlich mittelalterlichen Mauerwerkes vor. Foto Autor, 1996.

Abb. 7: Innenraum des Zwingers des Mantels von Nordosten. Links die nördliche Stirnwand des Hauptteiles des Hauses Nr. 177, rechts der Nordflügel, bei dem offensichtlich das Tor plazierte wurde. Links Eingangsöffnung unter dem Deckbogen, die an der Stelle des in den Raum hinter der Schildmauer führenden Tores entstehen konnte. Im Vordergrund die gemauerte Rampe einer unklaren Genese. Foto Autor, 1992.

Abb. 8: Český Krumlov, westlicher Teil der Oberen Burg von Norden (links), Mantelbrücke, Schloßtheater und das Haus Nr. 177, ganz rechts das Brücklein zum Schloßgarten. Vor dem Theater die Mauer des ehemaligen Zwingers, links unten ein Stockhaus des sog. Pulvermagazins mit der anknüpfenden Schanzmauer, ganz rechts im Abhang ein Relikt des Mauerturmes (Bastei). Foto Autor, 1996.

Abb. 9: Český Krumlov, Gebäude des sog. Pulvermagazins Nr. 63, auf der Schanzmauer erbaut. Unter den unteren Fenstern treten die Dächer der Zinnen des Zinnenkranzes hervor. Die Schanzmauer mit dem Zinnenkranz setzt in der westlichen Richtung fort (rechts). Foto Autor, 1996.

Abb. 10: Český Krumlov, Fragment eines Mauerturmes (Bastei) im Abhang nördlich des Mantels, Blick von Nordwesten. Foto Autor, 1996.

Abb. 11: Český Krumlov, vorgeschobene Bastei der Burg von Südwesten nach A. Liebscher, Zustand vor 1884 (A. Sedláček, zit. in Anm. 5, S. 8).

Abb. 12: Český Krumlov, vorgeschobene Bastei der Burg laut Vermessung Artego (zit. in Anm. 77). Zustand im Jahre 1992. Grundriß, südliche Stirnwand und Schnitt mit dem Blick nach Süden.

Abb. 13: Český Krumlov, vorgeschobene Bastei der Burg, östlicher Teil von Süden. Im Vordergrund die Schanzmauer unklarer Herkunft. Foto Autor, 1996.

Abb. 14: Český Krumlov, vorgeschobene Bastei der Burg, Schulterbogenportal des Interieurs, aus einigen Teilen verschiedener Herkunft sekundär zusammengesetzt. Foto Autor, 1996.

Abb. 15: Český Krumlov, Versuch um die Rekonstruktion des Systems der vorgeschobenen Befestigung westlich von der Burg (eingezeichnet ist auch die westliche Stirnmauer der Oberen Burg) auf dem Hintergrund der Karte des stabilen Katasters aus dem Jahre 1826. Schraffiert sind unbelegte Konstruktionen bezeichnet, die helle Abstufung der grauen Fläche bedeutet die Unsicherheit in der Frage der Länge des Mantels. Mit Pfeilen ist die vorausgesetzte Trasse der Zugangsstraße zum hinteren Burgtor bezeichnet. Entwurf und Zeichnung Autor.

Abb. 16: Choustník, äußeres Haupt der Stirnseite der hohen Mauer der Vorburg. Foto Autor, 1997.

Abb. 17: Rožmberk, zylindrischer Turm der Oberen Burg, gen. Jakobínka. Rechts ein kleines Portal zum 1. Stock, links ein Typ des Fensters der im 2. und 3. Stock geltend gemacht wurde, oben unter den Kragsteinen größere Fenster des obersten Stocwerkes. Foto Autor, 1996.

Abb. 18: Schaumberg (Oberösterreich), Plan der Burg nach H. E. Baumert und Kol., zit. in Anm. 93. Links unten die Schildmauer mit dem Turm.

Abb. 19: Schaumberg (Oberösterreich), äußeres Mauerhaupt der Schildmauer der Vorburg, im Hintergrund der Turm. Foto Autor, 1997.

Abb. 20: Burghausen (Bayern), nördlicher Teil der Vorburg mit der ersten Schildmauer auf dem Plan aus dem Jahre 1661 (Ausschnitt). Die eigentliche Barriere der Mauer ist auf beiden Seiten mit Basteien mit runden Stirnen abgeschlossen, vor ihr ein Zwinger, dessen Mauer mit Basteien auf den Hang der Landzunge abteilt, bei der südlichen Bastei befindet sich ein Tor, aus dem der Weg zuerst in den Zwinger hineintritt und danach erst durch ein weiteres Tor in den Raum der Vorburg führt (Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Kriegsarchiv, München).

Abb. 21: Burghausen (Bayern), Vorburg mit der ersten Schildmauer und ihrer Umgebung nach dem Sandtner Modell, das den Zustand der Burg zum Jahre 1574 erfaßt (Bayerisches Nationalmuseum München). Reprofoto P. Polák.

Abb. 22: Burghausen (Bayern), vorgeschobener Batterieturm gen. Eggenberg (links oben) und ein Querschnitt durch die erste Schildmauer auf dem Plan aus dem Jahre 1661 (links unten; Ausschnitt, vergl. Abb. 20). Im Erdgeschoß zwischen beiden Umfassungsmauern eine Lehmausfüllung, höher das Speichergeschoß mit einer Schießscharte, aus dem weiteren Geschoß führt der Eingang in den vorgeschobenen Wehrgang.

Abb. 23: Bechyně, Schildmauer südlich von der Burg, gen. Čertova. Spuren der Anknüpfung des westlichen Mauerabschlusses bezeugen einen unrealisierten Plan des Anschlusses eines Bauteils unbekannter Gestalt. Foto Autor, 1997.

Abb. 24: Bechyně, dicke Quermauer an der Stirn der Vorburg auf dem Plan aus der Zeit vor 1776 (vergl. Anm. 102). Rechts ein Tor, links eine erhaltene mächtige Bastei.

(Übersetzung J. Kroupová)